PLAIN AND SHORT

HISTORY OF ENGLAND

FOR CHILDREN.

IN

LETTERS FROM A FATHER TO HIS SON

WITH

A SET OF QUESTIONS AT THE END OF EACH LETTER.

BY THE EDITOR
OF THE COTTAGER'S MONTHLY VISITOR.

Translated from English into Marathee

BY HURREE KESHOWJEE.

Second Edition.

BOMBAY:

PRINTED AT GUNPUT CRUSHNAJI'S PRESS.

1881.

Price 14 Ans

इंग्लंडाचा वृत्तांत,

हा

सोपा लहान ग्रंथ,

बाल बोधार्थ केला

असे.

हा, कोणे एके गृहस्थानें आपल्या लेंकास पत्रद्वारें
लिहून प्रत्येक पत्राच्या शेवटीं कांहीं प्रश्न
करून सांगितला, त्याचें इंग्रेजी
मूलग्रंथावरून मराठी भाषेंत,

हरि केशवजी

यांनी भाषांतर केलें.

आवृत्ति दुसरी.

मुंबई

गणपत कृष्णाजी यांचे छापखान्यांत छापिलं.

१८६१.

किंमत १४ आणे

TO

THE RIGHT HON'BLE

SIR ROBERT GRANT, G..C, H.

Governor, Bombay.

RIGHT HON'BLE SIR,

Every improvement that may be made in this country, under the favorable auspices of the Christian Government of England, would be justly attributed to Great Britain. And the natives would be naturally led to inquire after that nation as well as the high personages, who like your excellency, have been distinguished for their unvaried devotedness to the cause of India. Hence the History of England, to my countrymen, does not become only the object of laudable curiosity, but efficient means of useful information, showing the various events, and circumstances which have contributed to the aggrandizement of that Empire.

These impressions have led me to translate into Marathee, at the suggestion of a distinguished friend of Native Education, this short History of your country. And as your administration has been marked with happy events, such as an encouragement to learning in general; the institution of Poona College on a better footing, the rapid communication with England which has been opened by the means of Steam Navigation, the removal of injurious taxes, thereby facilitating the trade of one part of the country with another, &c., your Excellency would be a peculiarly appropriate Patron of this work; it is therefore with due respect and gratitude that I humbly request you will permit it to be dedicated to your Excellency.

I remain,

Right Hon'ble Sir,

Your most obedient and humble servant.

HURREE KESHOWJEE.

Bombay, 6th June, 1838.

राजावळी.

ही राजावळी मुखपाठ केली असतां हा ग्रंथ शि-कायास सुलभ होईल.—विलियमविजयी यानें इंग्लंड-देश घेतल्या दिवसापासून तर आजपर्यंत जे राजे व राण्या झाल्या ती सर्व त्या विलियम विजयीचा वंश,* त्याचा तपशील.

प्रथम पहिला विलियम झाला, नंतर त्याचा पुत्र दुसरा विलियम झाला, नंतर त्या दुसऱ्या विलियमाचा बंधु पहिला हेन्री झाला, नंतर त्या पहिल्या हेन्रीचा भाचा स्टिफेन झाला, नंतर त्या स्टिफेनाचा भाचा दुसरा हेन्री झाला, नंतर त्या दुसऱ्या हेन्रीचा लेंक पहिला रिचार्ड झाला, नंतर त्या पहिल्या रिचार्डाचा भाऊ जान् झाला, नंतर त्या जान्‌चा मुलगा तिसरा हेन्री झाला, नंतर त्या तिसऱ्या हेन्रीचा लेंक पहिला येडवर्ड झाला, नंतर त्या पहिल्या येडवर्डाचा लेंक दुसरा येडवर्ड झाला, नंतर त्या दुसऱ्या येडवर्डाचा लेंक तिसरा येडवर्ड झाला, नंतर त्या तिसऱ्या येडवर्डाचा नातू दुसरा रिचार्ड झाला, नंतर त्या दुसऱ्या रिचार्डाचा चुलत भाऊ चौथा हेन्री झाला, नंतर त्या चौथ्या हेन्रीचा लेंक पांचवा हेन्री झाला, नंतर त्या पांचव्या हेन्रीचा लेंक साहवा हेन्री झाला, नंतर त्या साहाव्या हेन्रीचा चुलत भाऊ चौथा येडवर्ड झाला, नंतर त्या चौथ्या येडवर्डाचा लेंक पांचवा येडवर्ड झाला, नंतर त्या पांचव्या येडवर्डाचा चुलता तिसरा रिचार्ड झाला, नंतर त्या तिसऱ्या रिचार्डाचा चुलत भाऊ सातवा हेन्री

---

* येथें लेंकाचा व लेकीचा वंश समान जाणावा.

झाला, नंतर त्या सातव्या हेन्रीचा लेंक आठवा हेन्री झाला, नंतर आठव्या हेन्रीचा लेंक साहवा येडवर्ड झाला, नंतर त्या साहव्या येडवर्डाची बहीण मेरी झाली, नंतर तिची बहीण इलिझाबेथ झाली, नंतर तिचे भाचीचा लेंक पहिला जेम्स झाला, नंतर त्याचा लेंक पहिला चार्लेस झाला, नंतर त्या पहिल्या चार्लेसाचा लेंक दुसरा चार्लेस झाला, नंतर त्या दुसऱ्या चार्लेसाचा भाऊ दुसरा जेम्स झाला, नंतर त्या दुसऱ्या जेम्साचा जावई तिसरा विलियम व त्याची स्त्री मेरी अशीं दोघेंजणें झालीं, नंतर त्या जेम्साची साळी आन् राणी झाली, नंतर त्या आन् राणीचा दायाद भाऊ पहिला जार्ज झाला, नंतर त्या पहिल्या जार्जाचा लेंक दुसरा जार्ज झाला, नंतर त्या दुसऱ्या जार्जाचा नातू तिसरा जार्ज झाला, नंतर त्या तिसऱ्या जार्जाचा लेंक चौथा जार्ज झाला.

इश्वी सन १०६६ ष्टांपासून तर १८२९ सांपर्यंत इंग्लांडदेशीं कोणकोण राजे व राण्या झाल्या व केंव्हां राज्य करूं लागल्या, त्यांनी कितीकाळ राज्य केलें, त्यांचें राज्य होऊन आजपर्यंत कितीकाळ गेला, त्यांस कोठें पुरलें, त्या वर्तमानाचें कोष्टक.

नावें.	केव्हांराज्यकरूंलागले.	कितीकाळराज्यकेलें. वर्षे.	मास.	दिवस.	राज्यकरूनकितीकाळझाला.	कोठेंपुरलें.
पहिलाविलियम.	१०६६ अकटोबर १४	२०	१०	२६	७४२ सप्तेंबर ९	केयेनूनार्म
दुसराविलियम.	१०८७ सप्तेंबर ९	१२	१०	२४	७२८ आगष्ट २	विनूचेष्टर
पहिलाहेन्री.	११०० आगष्ट २	३५	३	२९	६७४ डिर्जेंबर १	रिडिंग
स्टिफेन्. . . .	११३५ डिर्जेंबर १	१८	१०	२४	६७५ आकूटोबर २५	फिवर्शाम

साकूसन् घराण्यांतील राजे झाले ते.

नावें.	केव्हांराज्यकरूंलागले.	वर्षे.	मास.	दिवस.	राज्यकरूनकितीकाळझाला.	कोठेंपुरलें.
दुसराहेन्री. .	११५४ आकटोबर २५	३४	८	११	६४० जुलई ६	फान्टेवूराल्ट.
पहिलारिचार्ड .	११८७ जुलई ६	९	९	०	६२९ आप्रील ६	फान्टेवूराल्ट.
जान्. . . .	११९९ आप्रील ६	१७	६	१३	६१३ आकटोबर १९	वोर्सेस्टर. ७

नांवें.	केव्हांराज्यकरूंलागले.	कितीकाळराज्यकेलें.			राज्यकरूनकितीकाळझाला.	कोठेंपुरले.
		वर्षे.	मास.	दिवस.		
तिसराहेन्री	१२१६ अकटोबर १९	५६	०	२८	५५७ नवेंबर १६	वेस्टमिनिस्टर
पहिलायेडवर्ड	१२७२ नवेंबर १६	३४	७	२१	५२२ जुलई ७	वेस्टमिनिस्टर
दुसरायेडवर्ड	१३०७ जुलई ७	१९	६	१८	५०२ जानीवारी २५	ग्लौसेस्टर
तिसरायेडवर्ड	१३२७ जानीवारी २५	५०	४	२७	४५२ जून २१	वेस्टमिनिस्टर
दुसरारिचार्ड	१३७७ जून २१	२२	३	८	४३० सप्तेंबर २९	वेस्टमिनिस्टर

ल्यान्क्यास्टर घराण्यांतील राजे झाले ते.

चौथाहेन्री	१३९९ सप्तेंबर २९	१३	५	२०.	४१६ मार्च २०	क्यान्टर्बरी.
पांचवाहेन्री	१४१२ मार्च २०	९	५	११	४०७ आगष्ट ३१	वेस्टमिनिस्टर
साहवाहेन्री	१४२२ आगष्ट ३१	३८	६	४	३६८ मार्च ४	विन्डसर.

यार्कांच्या घराण्यांतील राजे झाले ते.

चौथायेडवर्ड.	१४६० मार्च	४	२२	१	५	३४७ आप्रील	९	विन्डसर
पांचवायेडवर्ड.	१४८३ आप्रील	९	०	२	१३	३४६ जून	२२	ठिकाणमाहितनाहीं
तिसरारिचार्ड.	१४८३ जून	२२	२	२	०	३४४ आगष्ट	२२	लेस्टर

यार्कांचें घराणें व ल्यानूक्यास्टराचें घराणें एकत्र होऊन जे राजे व राण्या झाल्या त्या.

सातवाहेन्री	१४८५ आगष्ट	२२	२३	८	०	३२० आप्रील	२२	वेस्टमिनिस्टर
आठवाहेन्री	१५०९ आप्रील	२२	३७	९	६	२८२ जानीवारी	२८	विन्डसर
साहावाएडवर्ड	१५४६ जानीवारी	२८	६	५	८	२७६ जुलई	६	वेस्टमिनिस्टर
मेरीराणी	१५५३ जुलई	६	५	४	११	२७१ नवेंबर	१७	वेस्टमिनिस्टर
इलिझबेथराणी	१५५८ नवेंबर	१७	४४	४	७	२२६ मार्च	२४	वेस्टमिनिस्टर

इंग्लांडचें व स्काटलांडचें राज्य एक होऊन जे राजे झाले ते.

पहिलाजेम्स	१६०२ मार्च	२४	२२	०	३	२०४ मार्च	२७	वेस्टमिनिस्टर
पहिलाचार्लेस	१६२५ मार्च	२७	२३	१०	३	१८० जानीवारी	३०	विन्डसर

नावें.	केव्हांराज्यकरूंलागले.		कितीकाळराज्यकेलें.			राज्यकरूनकितीकाळझाला.		कोठेंपुरले.
			वर्ष.	मास.	दिवस.			
दुसराचार्लस	१६४८ जानीवारी	३०	३६	०	७	१४४ फेब्रीवारी	६	वेस्टमिनिस्टर
दुसराजेम्स	१६८४ फेब्रीवारी	६	४	०	७	१४० फेब्रीवारी	१३	सेन्टजर्मेन्
विलियमवमेरी	१६८८ फेब्रीवारी	१३	१३	०	२३	१२७ मार्च	८	वेस्टमिनिस्टर

दोन्हीं राज्याची वहिवाट एकत्र झाल्या दिवसापासून जे राजे आले ते*.

आनूराणी	१७०१ मार्च	८	१२	४	२४	११५ आगष्ट	१	वेस्टमिनिस्टर
पहिलाजार्ज	१७१४ आगष्ट	१	१२	१०	१०	१०२ जून	११	हानोवर
दुसराजार्ज	१७२७ जून	११	३३	४	१४	६९ आकटोबर	२५	वेस्टमिनिस्टर
तिसराजार्ज	१७६० आकटोबर	२५	५९	३	४	९ जानीवारी	२९	विन्डसर
चौथाजार्ज	१८२० जानीवारी	२९	हा राजा सन १८२९ सांत जीवंत होता.					

* या दोन्हीं राज्यांत ऐर्लंड प्रांत सन १८०१ जानीवारींत मिळवून एक राज्य केलें.

पत्र १.

चिरंजीव राजश्री गोविंदपंत मुक्काम पुणें यांप्रत काशिनाथ विठोबा मुकाम मुंबई अनेक आशिर्वाद उपरी येथील कुशळ तागाईत माहे फाल्गुन शुद्ध ११ पावेतों सुखरूप असों, विशेष तुम्ही येथून निघून गेलां त्या वेळेस तुम्ही विनंती केली होती, त्याप्रमाणें मी तुह्मास सदैव पत्र पाठवीत जाईन, आणि तुमची बुद्धि वाढावयाजोगें वर्त्तमान त्या पत्रांत लिहित जाईन, तें वर्त्तमान कोणतें तर इंग्लांड देशाचा वृत्तांत; त्या देशींचे लोक आतां येथें राज्य करतात, ते शाहाणे व गुणी आहेत, याजकरितां येथील लोकानी त्यांचा वृत्तांत जाणून घ्यावा. ते जेणेंकरून इतक्या चातुर्यास व वैभवास पावले, त्या गोष्टी समजल्या असतां मोठ्या उपयोगी पडतील, याजकरितां तो वृत्तांत मी थोडक्यांत लिहावयास आरंभिला आहे तो वाचीत जावा, ह्मणजे त्यां लोकांचें सविस्तर वर्त्तमान समजण्यास सुलभ होईल. त्यांचा देश ज्या बेटांत आहे त्या बेटास ग्रेटब्रिटन् ह्मणतात. ज्या देशा सभोंवता समुद्र असतो त्या देशास बेट ह्मणतात.

ग्रेटब्रिटनांत, इंग्लांड, स्कांटलांड, व वेल्स, असे तीन प्रांत आहेत; अलीकडेस महाराष्ट्र भाषेंत भूगोल वृत्तांत ग्रंथ झाला आहे. त्यांत ग्रेटब्रिटनाचा नकाशा पाहिला असतां त्या बेटाचा जो उत्तर भाग, तो स्काटलांडप्रांत, आणि पश्चिम भाग, तो वेल्स प्रांत असे

दिसनात. ऐर्लंड प्रांतही त्या बेटांत मोडतो, परंतु तो प्रांत त्या बेटापासून केवळ वेगळा आहे, व त्याचे पश्चिमेस समुद्रामध्यें आहे, ह्मणून स्काटूलंड अथवा वेल्स येथें जाणें झाल्यास पायमार्गानें, आणि ऐर्लंड येथें जाणें झाल्यास जलमार्गानें जातात.

ग्रेटब्रिटनाचे दक्षिणेस ब्रिटिशचानेल ह्मणून जो समुद्राचा भाग, त्याच्या पलीकडेस फ्रान्स देश आहे, तेथें जाण्याविषयीं ग्रेटब्रिटनाहून गलबत हकारल्यास थोडक्या घटकांत पोहोंचतें. पूर्वीं फ्रान्स देशींचे लोकांस गाल् लोक असें ह्मणत असत. सुमारे अठराशें वर्षों मागें रोमनगरीचा जुलीयस् सिझर ह्मणून एक मोठा लढाऊ राजा होता, त्याणें बहुतेक फ्रान्स देश काबीज केला, परंतु तेणेंकरून संतुष्ट न होतां ग्रेटब्रिटन हें लहानसें बेट घ्यावयास त्याणें आपले स्वार पाठविले; त्या दिवसापासून इंग्लंडांत रोमन राज्याचा आरंभ झाला. इंग्लीश ह्मणजे इंग्लंड प्रांतांतील लोक आतां जसे आहेत, तसे तेव्हां नव्हते; त्यांस वस्त्र ह्मणून काय तें ठाऊक नसे, ते पशूचीं कातडीं पांघरत, आणि उघडा राहावयासारिखा जो शरीराचा भाग त्याजवर गोंदून निळे रंगाच्या आकृति काढीत. कित्येक जण सांगतात कीं ते शांत, नम्र व निर्दोष असत; परंतु हें ह्मणणें संभवत नाहीं. हे चांगले गुण आपेंआप येत नाहींत, हे चांगल्या शिक्षेनें व खऱ्या मतानें वागलें असतां येतात; त्यांलोकांस तर चांगली शिक्षा किंवा खरें मत यांतून एक ही नव्हतें, ह्मणून ते केवळ क्रूर व रानवट असावेत.

असेंही असतां ते लोक शूर होते ह्मणून त्यांचें बे-

ट याावयास रोमन् लोकांस फार श्रम पडले व भांडावें लागलें, मग तें रोमन् लोकांनीं सुमारें चारशें वर्षेंपर्यंत आपल्या स्वाधीन करून ठेवलें.

मग रोमन् लोकांनंतर जर्मनी देशाहून साक्सन् लोक आले, ते इंग्लांड प्रांताचे सात भाग करून तेथें निरनिराळीं राज्यें करूं लागले. त्यां राज्यांस साक्सन् सप्तराज्य ह्मणतात. याप्रमाणें सुमारें चारशें वर्षें चाललें मग साक्सन्चे ह्मणजे जर्मनीचे पश्चिम प्रांतींचा एक्बर्ट ह्मणून जो राजा होता, त्याणें तीं सात राज्यें एकत्र करून त्यांचे एक राज्य केलें.

आतां या एक्बर्ट राजानंतर जे साक्सन् देशींचे राजे झाले, त्यांचीं नावें मात्र सांगतों, त्याचें स्मरण ठेवावें. यां राजांनंतर जे राजे झाले आहेत ते पुढें विस्तारें करून सांगेन.

इंग्लांडच्या पराजयाच्या पूर्वींचे राजे.

१	एग्बर्ट	९	पहिला येडमंड्
२	इथेल्ओल्फ्	१०	येडरेड्
३	इथेल्बाल्ड्	११	येडवी
४	इथेल्बर्ट	१२	येडगर
५	पहिला इथेल्रेड्	१३	दुसरा येडवर्ड
६	आल्फ्रेड्	१४	दुसरा इथेलरेड्
७	पहिला येडवर्ड्	१५	दुसरा येडमन्डऐरन्सैड्
८	आथेलस्टेन्		

यां साऱ्यां साक्सन् राजांसमयीं युरोपखंडांत उत्तरेकडेस डेन् ह्मणून जे लोक रहात असत, ते नेहेमीं येऊन इंग्लीश लोकांचा मुलूक घेत, लूट करीत व त्यांच्या व यांच्या पुष्कळ मोठ्यामोठ्या लढाया होत. से-

वर्ती साक्सन् राजांतील पंधरावा राजा येडमन्डऐरन्सै-इ राज्य करीत असतां, त्याणें डेन्लोकांचा जो कान्यूट राजा त्याच्या चढावामुळें निरुपाय होऊन त्यास आपले राज्यांतील अर्धें राज्य दिलें, आणि अर्धें राज्य राहिलें होतें, तेंही कान्युटानें येडमन्ड मेल्यानंतर घेतलें. कान्युटाचे मागें त्याचे दोन लेंक होते त्यांतून एकामागें एकानें राज्य केलें, याप्रमाणें तीन डेन् लोकांचे राजे झाले त्यांचीं नावें.

१ कान्यूट.

२ हारोल्ड.

३ हार्डि कान्यूट.

नंतर या डानिशराजांचा इंग्लीश लोकांस लौकरच कंटाळा आला, ह्मणून पहिले जे साक्सन् लोक राज्य करीत होते त्यांचे वंशांतील एक राजा आला, त्यास हे संतोषेंकरून अनकूळ झाले.

येडवर्ड कन्फेसर.

या राजास संतति नव्हती, हा मेल्यानंतर जो राजा झाला त्याचें नाव.

दुसरा हारोल्ड.

यास वास्तविक पाहिलें असतां सिंहासन मिळूं नये, परंतु त्यावेळीं कोणी आड आले नाहींत, ह्मणून त्यास राज्याभिषेक निश्चितपणें झाला. पण त्याणें तें राज्य बहुत दिवस सुखानें केलें नाहीं, कांतर नार्मंडीचा विलियमड्यूक, ज्यास विलियम् कांकरर ह्मणजे विजयी ह्मणतात; तोच त्याचा शत्रु झाला.

नार्मंडी हा फ्रान्सदेशांतील एक प्रांत आहे. या प्रांताचा ड्यूक ह्मणजे मांडलिक राजा विलियम होता, हा येडवर्ड कन्फेसरास आपल्या घरीं बोलावून वारंवार मेजवान्या करीत असे. हा असें बोलूं लागला कीं, येडवर्डानें मरते वेळेस मला इंग्लांडचें राज्य दिलें आहे. याचें त्याचें काय भाषण झालें असेल तें असो, परंतु जेणेंकरून तें राज्य आपल्या हातीं येई असा हा उपाय करूं लागला. याणें फौज जमाकरून व ब्रिटिशचानेल वरून जाऊन सस्सेक्सचे काठीं पिवेनसे बंदर आहे तेथें हा उतरला. नंतर हेस्टिंगस्थानाचे जवळ हारोल्डा बरोबर मोठी लढायी करून जय पावला. याप्रमाणें हारोल्डास मारून विलियम इंग्लांडाचा राजा झाला; या कृत्यास इंग्लांडचा पराजय ह्मणतात. या विलियम विजयी राजापासून सर्व इंग्लीश राजे झाले. हेस्टिंगाची लढायी इश्वी सन एक हजार सासष्टामध्यें झाली. १०६६.
ही गोष्ट व याचसारिख्या ज्या दुसऱ्या गोष्टी इंग्लांडच्या वृत्तांतांत आहेत त्या चांगलेपणी समजून घ्याव्या.

साक्सन् राजे राज्य करूं लागले त्यावेळीं ख्रिस्तीधर्म इंग्लांडांत प्रगट झाला; त्याचें कारण असें सांगतात कीं, रोमनगरांत ग्रेगोरी ह्मणून एक धर्माधिकारी होता. तो पुढें रोमचा पोप ह्मणजे मुख्य धर्माध्यक्ष झाला, त्याणें त्या नगरांतील एक्या बाजारांत सुंदर मुलें पाहिलीं, तीं तेथें विकायास आणिलीं होतीं त्याजवरून त्याणें विचारिलें कीं, हीं मुलें कोणत्या देशाहून आणिलीं आहेत, त्यास कोणी उत्तर केलें कीं, आंगल ह्मणजे इंग्लीश देशाहून आणिलीं आहेत, तेव्हां तो बोलिला कीं, जर हीं मुलें ख्रिस्ती धर्मांत चालूं लागलीं

तर हीं आंगल्याचीं येनजल ह्मणजे देवदूत होतील. असा त्याचा उद्गार निघाला त्या दिवसापासून इंग्लीश लोकांस खिस्ती करावें असें त्याचे मनांत फार वागूं लागलें, आणि तें धर्माचें काम करावयास त्याणें इंग्लांडांत कित्येक पाद्री पाठविले. त्यावेळापासून इंग्लांडांत खिस्ती धर्म चालला आहे, तो कधीं बंद पडला नाहीं, याजवरून खिस्ती लोक असें ह्मणतात कीं, “ खिस्ती धर्माचा प्रताप नेहेमी चालता असो. साक्सन लोकांच्या वेळचीं जुनी देवुळें अझून बहुत दृष्टीस पडतात, खिस्ती धर्म बहुत देशीं प्रसिद्ध नाहीं असें असतां तो आपल्यास लौकरच कळला, त्याजवरून आपण ईश्वराचे फार उपकार स्मरावे, आणि त्या धर्मानें आपलें आचरण व कर्मे सुधारून ईश्वराचें कृपापात्र होण्याची फार इच्छा धरावी. आपल्यास ईश्वराचें भजन करावयास देवुळें आहेत. ह्मणून ईश्वराचा फार फार उपकार स्मरावा, तेथें नेहेमी जात असावें, आणि या उपायेंकरून चांगलें व्हावयाची फार आवड धरावी. जो धर्म आपल्यास धर्म सभेंत नित्य ऐकण्यांत येतो, त्या धर्मावर दृढ विश्वास ठेवावा, आणि जे आपल्या देशांत अज्ञानी, अधर्मी लोक असतील, आणि खिस्ताचें शुभ वर्तमान ऐकून खिस्ती झाले नसतील, त्यांस हा धर्म कळून गोड लागे असा आपण उद्योग करावा. ”

ह्या वृत्तांत स्वस्थपणानें वाचून समजून घ्यावा, आणि तुह्मास याची चांगली आठवण रहावी ह्मणून पत्रांचे शेवटीं जे थोडके प्रश्न लिहीन ते पहात जावे, आणि कोणेकाकडून ते प्रश्न आपल्यास पुसवून घेऊन, त्यांचीं योग्य उत्तरें द्यावीं. पृथ्वीचा नकाशा पा-

हूं लागलें असतां त्याची उत्तर वरच्या भागाकडेस, द-क्षिणखालच्या भागाकडेस, पूर्व उजवे हाताकडेस, आ-णि पश्चिम डावे हाताकडेस आहे, असें जाणावें. लोभ वृध्दि करणें हे आशीर्वाद.

पत्र २.

चिरंजीव॰ विशेष पहिलें जें आपल्यास पत्र पाठ-विलें, त्यांत असें लिहिलें होतें कीं, रोमन, साक्सन् व डेन्स यां लोकांनीं एकामागें एक असें राज्य केलें, आ-णि इश्वीसन एक हजार सासष्टांत विलियम १०६६.
विजयी यानें फ्रांस देशांतील नार्मंडी प्रांताहून येऊन, हारोल्ड राजाशीं हेस्टिंगाजवळ लढायी क-रून, त्यास जिंकिलें. आतां या नंतर जें झालें तें तु-ह्मास कांहींसें कळवितों; ह्या गोष्टी चित्त लावून वाचा-व्या, व यांचें स्मरण ठेवावें, व या ज्या ज्या काळीं घ-डल्या तोही काळ ध्यानांत ठेवावा; तुमच्या लक्षांत चां-गलें ठरावें ह्मणून थोडथोडें वर्त्तमान लिहितों, याप्रमा-णें चाललें असतां इंग्लंडाचा वृत्तांत तुह्मास तर थोड-का कळूं येईल, परंतु तितकाही उपयोगी पडेल.

सन एक हजार सासष्टांत विलियम वि-
जयी याणें येऊन हेस्टिंगाजवळ तळ दिला १०६६.
आणि हारोल्डास जिंकून तो लौकर लंडन नगरास आला, तेथें वेस्टमिनिस्टरचे देवुळांत वोर्कीच्या मुख्य धर्माध्यक्षानें त्यास राज्याभिषेक केला. मग त्याणें चा-लीप्रमाणें शपत वाहिली कीं, मी ख्रिस्ती मताचें रक्षण करीन, राज नीतीप्रमाणें चालेन, व पक्षपात न धरितां लोकांस वर्तवीन. नंतर लोकांनीं आपला संतोषें करून

स्वीकार केला हें पाहून विलियमास मोठा आनंद झाला, मग अशी तो लोकांची समजूत करूं लागला कीं आह्मी या राजास जें राज्य दिलें आहे तें याचेंच राज्य परंतु वास्तविक पाहिलें असतां विलियमानें तें राज्य बळात्कारानें घेतलें, आणि त्याचा बळात्कार लोकांस लौकरच कळूं आला. त्याणें बहुतेक इंग्लिश लोकांचा माल लुटून आपल्या देशींच्या सर्दारांस व शिपायांस दिला, याप्रमाणें तेथल्या मुळच्या राहणारांस अति संकटांत घालून, बाहेरून येणारांचें हित केलें. परकीय जे राजे येतात त्यांची चाल बहुत करून अशीच असती, याजकरितां जे विचारवंत पुरुष आहेत त्यांनीं सर्वस्वें करून आपला देश असल्या राजांपासून रक्षावा.

विलियमाचा इतका पराक्रम व वैभव असतांही त्याचें आयुष्य दुःखांतच गेलें. त्याचे राज्यांत लोक नेहेमी बंडें करीत, आणि इंग्लीशांचें व नार्मान्डीकरांचें नित्य भांडण होई. विलियमानें नार्मान्डीकरांचा पक्ष धरावा, त्यामुळें त्यां लोकांनीं इंग्लीशांस कितीही उपद्रव दिला तथापि नीतिप्रमाणें न्याय होऊं नये, मग इंग्लीश लोकांनीं तो सूड उगवावयाचा उपाय योजीत असावा, असा प्रसंग प्राप्त झाला. त्यावेळीं बहुतेक नार्मान्डीकरांच्या मनांत वागूं लागलें कीं, आतां आपण आपल्या देशीं परतून जावें. हें जाणून विलियमानें त्यांस द्रव्यादिक देवून ठेऊन घेतलें, आणि त्या द्रव्याकरितां त्यानें पुनः इंग्लीशांस लुटून त्यांचें दुःख वाढविलें. हाय, हाय, काय दुःखाचा प्रसंग हा ! आतां इंग्लांडचा राजा शांत आहे, आणि तेथील राजनियम असे आहेत कीं, त्या लोकांचा न्याय वास्त-

विक होतो, तेथें न्यायास लहान मोठा समान मोजिता-
त. हें पाहून तेथील लोकांनीं ईश्वराचा फार उपकार
स्मरावा. राजा विलियम निर्दय असे, त्यानें कांहीं
सांगितलें असतां लोक मुकाट्यानी ऐकत नसत, ह्मणून
त्याचा त्या लोकांवर राग असे, त्याजवरून त्याणें एके
दिवशीं नार्थंबरलँड ह्मणून एक प्रांत आहे, तेथील लो-
कांस घरांतून घालवून त्यांचा वस्तभाव जाळून, ते प्रां-
त नाहींसें करायास सांगितलें. त्यावेळीं वध होऊन
व दुष्काळ प्राप्त होऊन एक लक्षावर लोक मेले असें
सांगतात. बहुतेक लोक बोलतात कीं, पूर्वीं बरें असे,
परंतु काय जें बरें, तें हें असें.

राज्य प्रकरणीं विलियमास अशीं दुःखें असत.
कुटुंबांत तरी त्यास दुःखच होतें. त्यास तिघे पुत्र होते,
त्यांचीं नावें, राबर्ट, विलियम, व हेन्री. राबर्ट चांग-
ला धीट असे, परंतु त्याचा स्वभाव वाईट, व रागीट असे.
एके दिवशीं हे तिघेजण खेळत असतां, दोघां धाकट्यां
भावांनीं पाणी उडवून राबर्टास भिजविलें, त्याजवरून तो
राबर्ट रागेंभरून तरवार घेऊन त्यांस मारावयास धांवला,
तेव्हां राजानें ही गडबड पाहातांच त्याचें निवारण केलें,
नाहीं तर, तो मुलगा आपल्या भावांस मारून आपल्या
जीवास सर्वकाळ दुःख लावून घेता. पहा रागापासून
किती अनर्थ होतो ! ह्मणून आपण फार जपून चालावें,
आणि आपले दुष्ट स्वभाव आवरून शास्त्रांत जी नम्रता
सांगितली आहे ती धरावी. नम्रता हें एक ईश्वरी देणें.
अशी नम्रता राबर्टाच्या आंगीं नव्हती ह्मणून आपल्या
बापाबराबरही तो राग करूं लागला. त्याणें बंड करून
त्याजबराबर लढायी केली. पूर्वीं लढावूलोक कवचें
आणि टोप घालीत, हीं तिरल्याच्या पट्या एकाशीं ए-

क जुळून करीत असत, तेणेंकरून त्याचें सारें आंग व तोंड झांकत असे ह्मणून हा अमुक मनुष्य असें ओळखूं येत नसे. अशीं कवचें बाप लेकांनीं घातलीं होतीं, याजकरितां राबर्टाची आपल्या बापाबरोबर लढाईंत गांठ पडली, तेव्हां ते दोघेजण एकमेकांशीं फारवेळ भांडले; शेवटीं असें झालें कीं राबर्टानें आपल्या बापास खालीं पाडून ठार करावें इतक्यांत त्याचे डोईचा टोप उडाला, तेव्हां हा आपला बाप असें ओळखून राबर्टानें भुईवर गुडघे टेंकून त्याजवळ विनंती केली कीं, माझी क्षमा करावी, मी आजपासून आपल्या मर्जीप्रमाणें चालेन, पुनः असें माझ्या हातून होणार नाहीं. अशी प्रार्थना केली त्याजवरून विलियमाचा कोप शांत होऊन आपल्या पुत्राबरोबर पूर्ववत् वागूं लागला.

विलियमास शिकार फार आवडत असे, त्याणें हांपशैर येथील लोकांस घालवून लांब रुंद सुमारें तीस मैल* जमिनींत जे गांव होते, ते अवघे मोडून तेथें आपल्यास शिकार खेळायास एक रान केलें, आणि राजावांचून त्या रानांत कोणी शिकार करूं नये अशा अर्थाचे नियम केले. त्यावेळीं असें असे कीं जर कोणी एकादें हरण, डुकर अथवा ससा मारिला तर त्या मारणाराचे डोळे काढीत. माणसाचे जिवापेक्षां जनावराचा जीव अधिक असें त्यासमयीं वाटे. सारांश त्यासमयीं हावें तसें राजानें राज्य करावें, व प्रजेला पीडावें असें चाललें होतें. त्यासमयाचें आतां स्मरण झालें असतां असें वाटतें कीं इंग्लीश लोकांस आतां जी मोकळीक आहे, व त्यांचें जें संरक्षण होत आहे, त्याजवरून त्यांनीं ईश्वराचा फार उपकार मानावा.

* सुमारें अडीच मैल मिळून एक कोस होतो.

विलियम मरण पावला त्याचें कारण असें, कीं, याचें आणि फ्रान्सदेशीचे राजाचें भांडण चाललें असतां याणें त्या फ्रेन्च राजाचे एके शहरावर हल्ला केला, त्यावेळेस हा घोड्यावर बसला होता, त्याचे पुढले पाय एक उन राखाडीचा ढीग होता त्यावर पडतांच तो घोडा फार उडूं लागला, तेणेंकरून विलियमास धक्का बसून त्या धक्यानेंच तो पुढें मेला.

त्याचा वडील लेंक राबर्ट हा नार्मंडी प्रांताचा ड्यूक झाला, आणि त्याचा मधला लेंक विलियम हा दुसरा विलियम असें नाम पावून इंग्लंडचा राजा झाला, या दुसरे विलियमाचें वर्तमान मी तुह्मास दुसरे पत्रांत कळवीन. पहिला विलियम विजयी याणें एकवीस वर्षें राज्य केलें. हा सन एक हजार सासष्टापासून १०६६.
राज्य करूं लागला, आणि सन हजार सत्याऐशींत मरण पावला. १०८७.

विलियम मोठा धैर्यवान्, बुद्धिवान् अभिमानी, मसलती, क्रूर, खुनसी, बलात्कारी असा असे, आपला चहूंकडेस डंका वाजावा असें यास फार आवडे, याणें संग्रह करीत असावा, आणि तें डौल दिमाखा खालीं उडवीत असावें. हा एकाएकीं उतावळीनें कामास हात घाली खरा, परंतु संकटसमयीं हा शांत असे, विचार करी, आणि त्रासत नसे. नार्मंडीकरांच्या लेखांत असें आहे कीं, हा आठ फुटांवर उंच, याचें शरीर चांगलें सुदृढ व अवयव सुशोभित असत; याचें धनुष्य् याच्या दर्बारी लोकांतील कोणासही वांकत नसे, इतकें याचे अंगीं बळ असे. हा थोडें बोले, आणि लान्फ्रांक् ह्मणून जो क्यान्टर्बरीचा मुख्य धर्माध्यक्ष, त्यावाचून कोणाशीं ही प्रसन्नवदन नसे, हा सर्वांस भयरूप व बहुतांस

त्रासरूप असतांही यानें मोठी युक्तीकरून आपल्या वंशास राज्य मिळे असें करून ठेविलें, त्याप्रमाणें त्याचा वंश त्या राज्याचा उपभोग अजून करीत आहे. या पत्रांत जें वर्तमान लिहिलें आहे त्याचें चांगलें मननकरून पुढें प्रश्न लिहिले आहेत त्यांचीं उत्तरें सांगावीं. लो० हे आशीर्वाद.

प्रश्न.

विलियम विजयी कोणते सालीं इंग्लांडास आला?

तो कोणते देशाहून आला?

तो इंग्लांडांत कोणते स्थळीं उतरला?

त्याकाळीं इंग्लांडदेशीं राजा कोण होता त्याजबरोबर कांहीं लढायी झाली होती काय?

कोठे झाली?

विलियम इंग्लीश लोकांशीं कसा होता?

त्याणें नार्थम्बर्लांड प्रांतीं कोणता दुष्ट कट केला होता?

विलियमास किती लेक होते?

त्यांचीं नावें काय?

त्यां भावांची लहानपणची एकादी गोष्ट तुह्मास ठाऊक आहे काय?

त्यांतील वडील मुलगा आपल्ये बापाशीं कसा होता?

वडील मुलगा बंडें करूं लागल्यापासून कोणते अनर्थ होऊं लागले?

राजास कोणती क्रीडा आवडत असे?

आपल्यास शिकारीची जागा तयार करावया-साठीं त्याणें कोणती अनीति केली ?

विलियम कोठे व कशानें मेला ?

त्याचा काळ कोणत्या सालीं झाला ?

विलियमानंतर इंग्लंडचा राजा कोण झाला ?

पत्र ३.

चिरंजीव०-विशेष मागल्या पत्रांत तुह्मास कळविलें कीं सन एक हजार सत्याऐशींत दुसरा विलियम सिंहासनारूढ झाला, यास विलियम रुफस ह्मणजे आरक्तकेशी असें ह्मणत, कांतर याचे केंश लाल होते. राबर्ट हा या विलियमाचा वडील बंधु ह्मणून इंग्लंडच राज्य यास प्राप्त व्हावें, परंतु याची वर्त्तणूक चांगली नसे, याजकरितां बापानें यास राज्य दिलें नाहीं, विलियमास दिलें. हा विलियम रुफस तरी आपला वडील बंधु राबर्ट याजसारिखाच असे, परंतु आपला वाईट स्वभाव कसा लपवून ठेवावा हें यास कळत असे. यां दोघां भावांचे वारंवार तंटे होऊन इंग्लंडच्या राज्याविषयीं बहुत लढायाही होत, परंतु विलियमास बहुत करून यश मिळत असे.

या राजाचे वेळीं क्रुसेड * ह्मणजे धर्मप्रकरणीं लढाया उत्पन्न झाल्या; त्यांस धर्मार्थिक युध्द ह्मणतात, त्यावेळींचे जे ख्रिस्ती मतांत चालणारे मोठेमोठे योध्दे ते सर्व या धर्मार्थिक युद्धाच्या विचारांत होते, या धर्मार्थिक युद्धाचें वर्त्तमान तुह्मी ऐकिलें नसेल तर तें सांगतों.

---

* हा शब्द क्रुस शब्दापासून झाला. क्रुस ह्मणजे लांकडाचें तिर्कट, त्याजवर इशूख्रिस्ताचा बध केला.

१ फ्रान्स देशींचा पिटर साधु ह्मणून एक ख्रिस्ती भक्त होता, तो यरूसालीमास यात्रेस गेला. यरूसालीमही इशुख्रिस्ताची भूमि, ह्मणून इला पुण्य भूमि ह्मणतात. त्यास ती भूमि अन्य धर्मी लोकांच्या स्वाधीन झाली आहे,व ते लोक इशुख्रिस्ताचे भक्तांस उपद्रव करीत आहेत, असें पाहून तो भक्त आपल्या अंतरीं फार खिन्न झाला. तेव्हां त्यास असें वाटलें कीं हे सारासेन लोक ख्रिस्ताचे भक्त नव्हत, असें असतां हे उलटे त्याचे भक्तांस पीडा करितात ह्मणून ख्रिस्ताची जी ही पुण्यभूमि, ही यांजपासून सोडवून ख्रिस्तीलोकांनीं आपल्या स्वाधीन ठेविली असतां पुण्य जोडेल, असा विचार करून तो पिटर साधु अवघ्या युरोप खंडांतील राजांस व योध्यांस प्रार्थना करीत फिरला कीं, या धर्मकृत्यास अनुकूल व्हावें. ती त्याची प्रार्थना ऐकून सर्व, लहान मोठे लोक त्या कार्यार्थ सित्ध झाले. नार्मोडीचा ड्यूक राबर्ट यास या धर्मार्थिक युत्धाविषयीं मोठा आवेश आला, आणि यानें आपला भाऊ विलियम त्याजपासून इंग्लांडाचें राज्य घेण्याचा उद्योग मांडिला होता तो तसाच ठेविला. शेवटीं नार्मंडीच्याही अधिकारावरून आपलें मन काढलें, मग त्याणें विलियमापासून कांहीं पैका घेऊन तो अधिकार त्याजकडे गहाण ठेऊन आपण त्या धर्मार्थिक युत्धास निघाला.

या युत्धावरून इंग्लीश लोक असें बोलतात कीं "त्याकाळींचे जे योत्धे होते त्यांचा ख्रिस्ती धर्माविषयीं उद्योग व निष्ठा पाहून विस्मय वाटतो, परंतु त्यांस ख्रिस्ती मताचें वास्तविक स्वरूप कळलेंच नव्हतें; कांतर ज्या मतांत नम्रता धरावी असें सांगितलें आहे, त्या मताची प्रवृत्ति करायास त्या लोकांनीं युत्धवध इत्यादि

कर्मे केलीं. असो पण ख्रिस्तीमत प्रगट करण्याविषयीं त्या भले भले शिपायांचा उद्योग व निर्भर पाहून आह्मास मोठें लाजिरवाणें होतें, कांतर त्या कार्यार्थ आमचे हातून तसा उद्योग होत नाहीं, आणि आह्मास त्या मताची तशी आस्थाही नाहीं. त्या लढायींत जे नामांकित शिपाई जात ते आपल्या वेशास उजवे खांद्यावर क्रुसाची लालरंगीत आकृति काढून बसवीत, आणि त्यावेळींच्या शिपायांचे वंशीक बहुत मानकरी व गृहस्थ आहेत त्यांच्या डगल्याच्या हातावर अझूनही तांबडे क्रुसाची पट्टीकरून बसली असती. ख्रिस्ती मताकरितां त्यांच्या वडिलांनीं जशा तरवारी धरिल्या होत्या तशा हे धरतील असें वाटत नाहीं, परंतु त्या मताचा प्रसर व्हावा ह्मणून ते जे उद्योग करीत आहेत; ते त्यांचे उद्योग सिद्धीस जातील, व त्यांस ईश्वर अनुकूळ होईल असें दिसतें. ” याविषयीं इतकें निरूपण पुरे, आतां विलियम रुफसाचें राज्य कसें संपलें तो प्रकार लिहितों.

विलियमास आपल्या बापासारिखाच शिकारीचा छंद होता, एकेदिवशीं असें झालें, सर्वाल्टरटिरेल ह्मणून एक फ्रान्सदेशींचा मानकरी होता, तो बहुतकरून राजाच्या समागमीं असे, त्यास सोबतीस घेऊन त्या नव्या रानांत राजा शिकार खेळत असतां राजानें एक्या हरणास तीर मारिला आणि तो कोठें पडेल हें पाहावयास राजा त्याचे पाठीस लागला, इतक्यांत त्या टिरेलानेंही त्या हरणावर एक तीर सोडिला, तो झाडास लागून राजाचे उरांत बसला, तेणेंकरून राजानें भूमीवर पडून प्राण सोडिला. हें पाहून सर्वाल्टरटिरेलास भय वाटलें, मग त्यानें आपल्या घोड्यास कांटे

मारून पिटाळिलें तो थेट समुद्राचे कांठीं गेला, तेथून फ्रान्सदेशीं जाऊन जे लोक यरूसालिमास धर्मार्थिक युन्धास जात होते, त्यांत मिळाला. इकडे विलियमाचें प्रेत कोणे गांवकऱ्यांचे दृष्टीस पडलें, तें त्यांनीं घोड्यावर आडवें घालून विनचेष्टरास नेलें, आणि राजाचें प्रेत ज्या आदरानें पुरितात त्यासारिखें कांहीं न करितां, तें प्रेत दुसरे दिवशीं तेथील देवळांत गोरगरी-
११००. बाच्या प्रेतासारिखें पुरलें. या प्रकारें दुसरे विलियमाचा सन अकराश्यांत काळ झाला.

स्मोल्लिट ह्मणून एक वृत्तांत ग्रंथ कर्त्ता झाला, त्यानें या दुसऱ्या विलियमाचें वर्णन केलें आहे कीं, विद्या, नीति, थोरपणा, यांतील एकही गुण दुसऱ्या विलियमास नसे. तो हट्टखोर, रागीट, कृतघ्न, धर्माचा द्वेष्टा, उपाध्यांस उपद्रव कर्त्ता, दांभिक, बहुभाषी, दुसऱ्याचें हरण कर्त्ता, उधळ्या विषयी, असा असे. त्यानें सर्व प्रकारें आपल्या इंग्लीश प्रजेस नागवून सोडलें होतें, आणि आपल्या राज्यांतील थोर थोर गृहस्थांस हरणें मारल्याचा आळ ठेवून मुलांमाणसांसुध्दां कैद केलें होतें, असा तो मोठा दुष्ट असे. लो० हे आशीर्वाद.

प्रश्न.

दुसरा विलियम कोणत्यासालीं सिंहासनारूढ झाला ?

या विलियमास काय ह्मणत असत ?

असें यास कां ह्मणत ?

दुसरा विलियम हा विलियमविजयी याचा वडील मुलगा काय ?

वडील मुलग्याचें नाव काय ?

वडील मुलग्यास राजपद कां मिळालें नाहीं ?

त्याणें कोणत्या परगण्याचें राज्य केलें ?

धर्मार्थिक युन्ध कशास ह्मणतात ?

पिटर साधु ह्मणून कोण होता ?

राजाचा वडीलभाऊ धर्मार्थिक युन्धास गेला होता काय ?

धर्मार्थिक युन्धास जे योन्धे मिळाले होते त्यांचे वेशावर काय चिन्ह असे ?

विलियम रुफसास कोणती क्रीडा आवडे ?

तो कशानें मेला ?

त्यास कोणी तीर मारिला ?

हें कोणत्या सालीं घडलें ?

जसें राजाचें मेत गौरवें करून पुरितात तसें दुसऱ्या विलियमाचें मेत पुरिलें कीं काय ?

तसें कां पुरलें नाहीं ?

त्या मेतास कोठें पुरिलें ?

तो कोणत्या सालीं मेला ?

तो चांगला किंवा वाईट राजा होता ?

पत्र ४.

चिरंजीव०- विशेष तुह्मास जें लिहून पाठवितों तें एकचित्तानें वाचून त्याचें मनन करण्यांची तुह्मास आवड आहे, आणि इंग्लांड देशीं जे जे राजे झाले त्यांचें वर्तमान ऐकून घेण्याची तुह्मास इच्छा आहे, असें जाणून हेन्रीची गोष्ट लिहितों. या नावाचे इंग्लंडदेशीं आठ राजे झाले, त्यांतून आतां ज्याचें वर्तमान

लिहितों तो पहिला. हा पहिला हेन्री दुसऱ्या विलियमानंतर राज्य करूं लागला. हेन्री हा विलियमाचा धाकटा भाऊ, ह्मणून यास राज्यपद मिळूंनये, यां दोघांहून जो वडील बंधु राबर्ट त्यास मिळावें, परंतु तो यासमयीं यरूसालिमास धर्मार्थिक युद्धास गेला होता. तो तेथून आल्यावर आपला नार्मोंडी ड्यूकाचा अधिकार घेऊन पुढें इंग्लांडच्या राज्याविषयीं वाद सांगूं लागला. तो आळशी व उगाच दांभिक असे, ह्मणून हेन्रीनें त्यास कांहीं द्रव्य देऊन आल्या वाटेनें माघारा लाविला; तेव्हां त्यांचा असा करार झाला कीं आपल्या दोघांतील जर कोणी संततीवांचून मेला तर जो जीवंत असेल त्यानें इंग्लंड व नार्मोंडी घ्यावी.

राबर्ट असा होता कीं दोन्हीं राज्यें तर काय पण एकही चालवावयाची त्यास योग्यता नव्हती. त्याच्या नार्मोंडी प्रांतांत अशी कांहीं धांदल झाली कीं, तेथील लोकांनीं त्या प्रांताच्या बंदोबस्तास हेन्रीस बोलाविलें. त्याजवरून हेन्री मोठ्या आनंदानें फौज घेऊन फ्रान्स देशीं आला, तेथें त्या राबर्टाबरोबर लढायी करून त्यास धरून ग्लामोर्गान शैयरीं कार्डीफ् ह्मणून किल्ला आहे, तेथें मरेतोंपर्यंत अटकेस ठेविलें. ग्लामोर्गानशैर, हा वेल्स प्रांतांतील एक पर्गणा होय, हा समुद्राकडेस आहे.

याप्रमाणें होतांच हेन्रीचें राज्य सुरळीत चालूं लागलें, इंग्लांड व नार्मोंडी हीं दोन्हीं राज्यें त्याचे स्वाधीन झालीं; त्या हेन्रीस एक चांगला मुलगा सुमारें अठरा वर्षांचा होता, व एक मुलगी होती, ती जर्मनीच्या राजास दिली होती. सारांश या राजाचा प्रपंच सुखानें निर्वेधपणें चालला होता; परंतु या लोकीं कशा-

चा भरवसा नाहीं, संपत्ति ऐश्वर्य हीं विपत्तीस खेदास दूर करतील असें आपण उगीच मानितों. हें तर का-य पण जशी जशी संपत्ति अधिक तशी तशी विपत्ति अधिक असें ही वारंवार घडतें. संपत्ति प्राप्त झाली ह्मणजे तिची अंतरीं चिंता वागवावी लागती, त्या चिंते-नें कांहीं करूं गेल्यास उलटीं दुःखें प्राप्त होतात. अ-शीच दुःखें या हेन्री राजास प्राप्त झालीं. त्याच्या अ-सें मनांत आलें कीं मजपासून, अथवा माझे पाठीमागें माझ्या लेंकापासून, नार्मीडीचे राज्य कदाचित् जाईल; त्यास तसें घडूंनये ह्मणून त्याणें आपल्या लेंकास फ्रान्स देशीं नेऊन हा राज्याचा वारस असें तेथें सर्वांकडून क-बूल करून घेतलें. नंतर हेन्री राजा आपल्या थोरथो-र मानकऱ्यांचा समुदाय व मोठी स्वारी समागमें घेऊन तेथून मोठ्या समारंभानें व डौलानें इंग्लंडास यावयास निघाला. ते समयीं याचा लेंक व कित्येक नवे तरणे मानकरी असे एके तारवांत बसून यावयास निघाले, परंतु हेन्री राजाबरोबर निघाले नाहीं, खाया पियाचे मौजेकरितां मागें राहिले. ही वाईट मौज थोर मनुष्य करो, अथवा गरीब करो पण ईजपासून बहुतकरून अ-नर्थच घडतो. हे ज्या तारवांत बसले होते त्या तारवां-चे खलाशी दारू पिऊन मस्त झाले होते, त्यांनीं तें ता-रूं चांगलेंपणी नचालवितां खडकावर घालून फोडून टा-किलें. असें घडतांच त्या राजपुत्रास होडींत घातलें, तेणेंकरून तो वांचला असता, परंतु त्याची बहीण माडी इची किंकाळी त्याचे कानीं पडतांच तिला होडींत घ्या-वयाकरितां त्यानें होडी तिचेजवळ नेविली. तेव्हां त्या फुटक्या गलबतांत जे मानकरी लोक बुडत होते त्यांतील बहुतेकांनीं त्या होडींत उड्या टाकिल्या, त्यांच्या

भाराभें त्या सर्वांस घेऊन ती होडी खालीं बसली. त्यासमयीं इंग्लंड व नार्मोंडी येथील एकशें चाळीस चांगले तरुण मानकरी एकदांच बुडून मेले असें सांगतात. त्यांपैकीं एक्या माणसानें होडींत उडी नघालितां त्या तारवाचे डोलास धरलें होतें. त्यास दुसरे दिवशीं सकाळीं कोळ्यांनीं काढिला, तितका मात्र वांचला.

हेन्रीराजा इंग्लंडास सुखरूप पोंहचून मोठा उत्कंठित होऊन आपल्या लेंकाची तीन दिवस वाट पाहत होता, त्याचें बुडल्याचें वर्तमान ऐकून राजाला मोठें दुर्धर दुःख झालें. असें सांगतात कीं, राजास त्या दिवसापासून तर मरेतोंपर्यंत कोणी जरा हांसतां पाहिलें नाहीं. याप्रमाणें जे कोणी इह लोकींचे पदार्थांच्याठायीं सुख मानून राहतात त्यांस अशींच दुःखें प्राप्त होतात. आपल्या मुलांवर प्रीति करणें हा मनुष्याचा धर्म आहे, व तसें केल्यानें आपल्यास सुख होतें, परंतु हीं कोणेसमयीं आपल्यापासून जायाचीं असें मनांत ठेऊन त्यांजवर ममता करावी. या मृत्युलोकीं नित्य व चिरकाल राहणारा एकही पदार्थ दिसत नाहीं. “ ख्रिस्ती शास्त्रांतही चांगला थोर विचार सांगितला आहे कीं, तुह्मी आपली प्रीति परलोकींचे वस्तूंवर ठे-
११३५. वा.” पहिला हेन्री अकराशें पस्तिसांत मरण पावला.

याचें स्मोल्लेट वर्णन करितो तें असें, हेन्री फार उंच नसे, त्याचा बांधा बळकट असे, केंश जराजरा काळे, डोळे चांगले शांत असत. हा आपले कृपेंतील लोकांबरोबर विनोद करी, त्यांशीं सुख वाटावयाजोगें बोले, व प्रसन्न मर्जीनें असे. याची बुद्धि जात्या चांगली असून याचें अध्ययन कांहीं असें झालें होतें

कीं, याचे विद्वत्तेवरून यास उत्तम पंडित असें ह्मणत. हा शांत, सावध, कुशाग्रबुद्धि, व धीट असे; परंतु क्रूर, खुनशी, हट्टी, व कठोर असे. हा नार्मान वंशींचा, व याचे आप्तही नार्मान लोक होते, ह्मणून हा इंग्लीशांचा धिक्कार करीत असे, व त्यांस फार बलात्कार करून पीडित असे. लो॰ हे आशीर्वाद.

प्रश्न.

हेन्रीचे नावांचे इंग्लांड देशीं किती राजे झाले?

पहिला हेन्री हा कोणाचा लेक?

तो कोणत्या वर्षीं राज्य करूं लागला?

राज्यपद वास्तविक पाहातां कोणास मिळावें?

तर मग राबर्टास कां मिळालें नाहीं?

राबर्ट यरूसालीमाहून आल्यावर राज्य पदाविषयीं वाद सांगूं लागला कीं नाहीं?

त्यास तें राज्य कां मिळालें नाहीं?

राबर्टाचा हेन्री बरोबर काय करार झाला?

राबर्ट वाद न सांगतां नार्मंडीस कसा गेला?

हेन्रीनें राबर्टास काय केलें?

हेन्रीस कांहीं मुलें होतीं?

हेन्रीच्या मुलास काय झालें?

त्या राजपुत्राबरोबर दुसरें कोणी बुडून मेलें काय?

किती वांचले?

राजास त्या पुत्रशोकानें काय झालें?

हेन्री राजा कोणत्या सालीं मरण पावला?

पत्र ५.

चिरंजीव० विशेष मागल्या पत्रांत पहिल्या हेन्रीचा वृत्तांत कळविला, या हेन्रीच्या मागें स्टिफेन ह्मणून राजा झाला, याचा वृत्तांत एक लहानशी इंग्लांडची बखर मुलांस शिकावयास केली आहे. त्या बखरेंतून काढून या पत्रीं लिहितों. तो वृत्तांत चांगला गोड आहे. पहिला हेन्री सन अकराशें पस्तिसांत मरण पावला. त्यास एकच पुत्र होता, तो बुडून मेला. माटिल्डा ह्मणून एक कन्यामात्र राहिली होती, त्यास हेन्री जीवंत असतां बोलिला होता कीं माझे कन्येस इंग्लांडाचें राज्य द्यावें, त्याजवरून लार्ड ह्मणजे राजवंशी लोकांनीं, व धर्माध्यक्षांनीं, व सर्व लोकांनीं, माटिल्डा राज्याधिकारास योग्य आहे असें मानून क्रिया केल्या होत्या कीं, आह्मी इच्या बरोबर विश्वासानें चालूं, व इचे आज्ञेंत वागूं. त्यावेळीं माटिल्डेचा आते भावू स्टिफेन् हा मोठा शिपाई व मोठा शूर असून मोठा दुष्ट असे, यानें ही इतरांसारिखी क्रिया करून पुढें माटिल्डेस राज्यस्थानीं बसावें असें कबूल केलें होतें; परंतु पहिला हेन्री मरतांच स्टिफेनानें आपली क्रिया मोडून, फौज जमा करून, आपल्यास राजा ह्मणवूं लागला. त्याजवरून आपली शपथ स्मरून माटिल्डाबरोबर विश्वासानें जे चालत होते, त्यांनीं फौज जमा करून स्टिफेनाचे फौजेबरोबर लढाया आरंभिल्या; तेव्हां कोणेसमयीं माटिल्डाची फौज जय पावे, कोणेसमयीं स्टिफेनाची फौज जय पावे, या प्रकारें मोठ्या मोठ्या लढाया होऊन रक्ताचे पूर वाहले.

असें होत असतां शेवटीं स्टिफेनानें माटिल्डास

इंग्लंडांतून हांकून लावून तें राज्य आपण घेतलें; परंतु तें त्याजवळ बहुत दिवस राहिलें नाहीं, कांतर स्टिफेनाचेठायीं नीति नसे, तो लोकांस उपद्रव देऊं लागला, ह्मणून ते अवघे त्यावर उठून माटिल्डास निरोप पाठविला कीं, तुह्मी आपल्या मुलास घेऊन इंग्लंडास यावें, या मुलास हेन्री ह्मणत, यास याच्या आज्याचें नाव दिलें होतें.

माटिल्डा व तिचा मुलगा हेन्री, हीं इंग्लंडास आल्यावर यांचे करितां स्टिफेनाबरोबर भांडायास फौज बहुत जमा झाली; मग या फौजेच्या स्टिफेनाचे फौजेबरोबर कितीएक लढाया झाल्या, शेवटीं स्टिफेनास धरून एक वर्ष कैदेंत ठेविला, तोंपर्यंत इंग्लंडचें राज्य माटिल्डाकडेस होतें.

स्टिफेन कैदेंतून सुटतांच पुनः लढाया होऊं लागल्या, त्यांत बहुत जणाचे जीव गेले, तेणेंकरून बहुतेक गोरगरीब आपल्या सोयऱ्यां धायऱ्यांस नागवले.

याप्रमाणें त्या दुष्ट स्टिफेनानें आपली केलेली क्रिया मोडली, त्यापासून पहा किती अनर्थ झाले: ईश्वरास असत्य सहन होत नाहीं ह्मणून स्टिफेनानें जशीं लोकांस दुःखें दिलीं होतीं, तशींच त्यास दुःखें प्राप्त झालीं.

स्टिफेनाच्या मनांत बहुतकरून असें होतें कीं, आपल्या पाठीमागें आपला लेंक युस्टेस यास इंग्लंडचें राज्य मिळावें, असें त्याच्या मनांत वागूं लागल्यापासून त्यानें फारच दुष्टाई धरिली; पण याचें फळ त्यास मिळाल्यावांचून राहिलें नाहीं, त्याच्या हातीं पुनः इंग्लंडचें राज्य येऊन जुगता तो स्वस्थ चित्तानें. भोगूं लागला इतक्यांत तोच युस्टेस पुत्र मरून गेला. हें होऊन कां-

ही दिवस लोटले नाहींत. इतक्यांत स्टिफेनाचाही काळ झाला. मग त्या हेन्रीस तें राजपद मिळाल्यावरून सर्व लोकांस मोठा आनंद झाला.

हें स्टिफेनाचें वर्णन चांगलें झालें आहे, असें माझे हातूनही होणार नाहीं, ह्मणून हेंच तुह्मास लिहून पाठविलें आहे. तुह्मास जे लहान लहान वृत्तांत पाठवितों, ते तुह्मीं चित्त लावून वाचावे, कोणास कोणत्या संबंधानें राज्य मिळालें व कोणी कोणत्या संबंधावरून राज्याविषयीं दावा सांगितला, व कोण केव्हां राज्य करूं लागला व केव्हां मरण पावला याची ही आठवण ठेवावी. या गोष्टीचें असें स्मरण ठेवावें कीं या पाहिजे तेव्हां झडकन सांगतां याव्या. स्टिफेनसन अकराशें
११५४. चौपन्नांत मरण पावला. हा पहिल्या हेन्रीची बहिण आडिलेड तिचा मुलगा, याजकरितां त्या हेन्रीची मुलगी जीवंत असतां यास राज्य मिळूंनये, तिला मिळावें. ही आडिलेड ब्लोईसचा कौंट ह्मणून एक फ्रान्स देशींचा मानकरी होता त्यास दिली होती. त्याजवरून स्टिफेन राजास ब्लोईचा स्टिफेन असें बोलत. लोभ० हे आशीर्वाद.

ताजाकलम. बखर वाचतांना जे जे राजे अढळतील ते क्रमेंकरून लिहित जावे, व ते कोण कोणत्या वर्षीं राज्य करूं लागले तें ही तेथें जाणवावें, या प्रकारें एक लाहानशी राजावळी केली असतां उपयोगी पडेल.

पहिला विलियम (१०६६)

दुसरा विलियम. (१०८७) पहिला हेन्री. (११००)

आडिलेड.

माटिल्डा स्टिफेन (११३५)

दुसरा हेन्री (११५४)

प्रश्न.

पहिला हेन्री कोणते सालीं मरण पावला ?

त्याच्या पोटीं पुत्र होता काय ?

त्याच्या पोटीं कन्या होती काय ?

त्या कन्येचें नाव काय ?

तिला राजपद मिळावें कीं नाहीं ?

तें राजपद कोणी घेतलें ?

स्टिफेन हा माटिल्डाचा कोण ?

स्टिफेन हा कोणाचा पुत्र ?

राजपदाविषयीं स्टिफेनाचें माटिल्डा बरोबर भांडण चाललें होतें काय ?

माटिल्डाच्या पोटीं पुत्र होता काय ?

त्याचें नाव काय ?

स्टिफेनाचे पोटीं पुत्र होता काय ?

त्याचें नाव काय ?

स्टिफेनाचा मुलगा राजपद पावून मेला काय ?

स्टिफेनाच्या मागें कोण राज्य करूं लागले ?

स्टिफेन कोणत्या सालीं मेला ?

स्टिफेनाची आई आडिलेड् कोणास दिली होती ?

स्टिफेनाचें उपनाम काय ?

दुसऱ्या हेन्रीपर्यंत राजे किती झाले, व ते कोणकोणत्या सालीं राज्य करूं लागले, या प्रमाणें एक लहानशी राजावळी तुह्मीं स्वतांच करावी.

पत्र ६.

चिरंजीव० विशेष इंग्लांडच्या राजांचा वृत्तांत

जितका तुह्मास पाठवितों, तितका तुह्मी मन घालून वाचितां, ह्मणून त्याच्या पुढील वृत्तांत मोठ्या संतोषानें लिहून पाठवितों. आपण दुसऱ्या हेन्रीपर्यंत आलों आहों. हा हेन्री माटिल्डाचा लेंक, या माटिल्डास पाहिलें असतां राजपद मिळावें, स्टिफेनास मिळूं नये. असो या दुसऱ्याहेन्री राजाचे वेळीं थावसआबकेट ह्मणून एक विख्यात पुरुष होऊन गेला. हा केवळ नीच पदवीचा असतां क्यांटबेरीचा मुख्य धर्माध्यक्ष झाला होता. हा आपल्यास मोठा धार्मिक ह्मणवी, परंतु ख्रिस्तीलोक ह्मणतात कीं यास शुद्ध धर्म कळला नसावा, याच्या मतें धर्म ह्मणून काय तो हाच कीं कित्येक बाह्यकर्में आचरावीं, शरीरास मोठी पीडा देऊन तपादिक नियम करावे. हें मत ख्रिस्ती मताहून केवळ निराळें, ख्रिस्तीमतांत तर जीवांस अतिदुर्लभ असें समाधान, व अत्यंत आनंदकारक वर्तमान, अशीं सांगितलीं आहेत. या मतांत आपण स्वहस्तें आपल्यास दंड करून घ्यावे, कठिण कठिण नियम चालवावे, असें कांहीं सांगितलें नाहीं. हें मत केवळ सुखच द्यावयास प्रसिद्ध झालें आहे, व तें सुख ज्या मार्गें मिळेल तो मार्ग दाखवून देतें. पूर्ण सुखाच्या प्राप्तीस प्रतिबंध ज्या ज्या गोष्टी असतील, त्यांचामात्र ख्रिस्ती मतांत त्याग सांगितला आहे, परंतु असल्या त्यागास दंड कोण ह्मणेल, जें जें अंतीं दुःखदायक, जें जें शास्त्रांनीं निंदिलेलें, त्याचा जो त्याग त्यास दंड मानूं नये, कृपाच मानावी. सारांश ज्यापासून आपल्यास दुःख होतें त्याचा त्याग सांगितला आहे, व जेणेंकरून आपल्यास सुख होतें तें करायास सांगितलें आहे, ह्मणून शास्त्रांत जी गोष्ट निंदिली असेल ती सर्वस्वें करूं नये, व जी करायास सांगितली असेल ती सर्व

प्रयत्नेंकरून करावी. हा दंड कसा व थामस आबेकेटा-सारिखे भ्रमांत पडून जी शरीरास पीडा करून घेतात, तो दंड कसा, याचा विचार करावा. " यापुरुषाविषयीं असा लेख आहे कीं हा आपल्या शरीरास जी पीडा करून घेई, ती पाहून रोमांच उभे राहात. त्याणें आंगांत जाडें ऊर्णा वस्त्राचें डगलें मात्र घालावें, आणि त्या एकठ्यावरच बहुत दिवस लोटावे, तेणेंकरून तें मळानें भरून त्यांत जीव पडावे, आहारार्थ पांव खावा व पाणी प्यावें. व हीं चांगलीं रुचिकर लागूं नयेत म्हणून यांत उग्रट औषधीही घालाव्या. तो आपल्या पाठीवर फटके मारून पाठीची कातडी फोडून घेई, व दररोज आपले गुडघे भुईला टेंकुन तेरा भिकाऱ्यांचे पाय धुई, या प्रमाणें थामस आबेकेटानें आचरण मांडलें होतें. पाहिलें असतां यापेक्षां दुसरा कोणी थोर नव्हता. हा बाहेरमात्र दीनत्व दाखवी परंतु अंतरीं गर्वें अभिमानानें भरला असे, याचें पाद्रीलोकांत फार प्राबल्य असे. ख्रिस्ती मतांत वागणारी प्रजा राजाचें हित इच्छिती, परंतु त्याप्रमाणें न करितां हा राजास प्रतिकूळ असे. पाद्री लोकांनीं धनाढ्य होऊन प्रबळ व्हावें असें त्याच्या मनांत वागत असे, ते यालोकीं थोर व्हावे ह्मणून यास फार ध्यास लागला होता परंतु ते ईश्वराचे आज्ञेप्रमाणें वागून त्यांस नेमून दिलेले उद्योग करितात कीं नाहीं याविषयीं याचा फारसा शोध नसे. सारांश या पाद्रीलोकांचें प्राबल्य वाढून राजास नित्य उपद्रव होऊं लागला, त्यावेळीं राजा रागें भरून बोलिला कीं हा बेकेट नाहींसा होता तर बरें होतें.

आतां जसें चाललें आहे तसें पूर्वीं नसे. आतां जर इंग्लिशांचा राजा केवळ क्रूर असता, आणि एका-

च्या अगदीं गरीब रयतेस मारावें असें त्याचे मनांत येतें तर त्याच्यानें त्या गरिबाच्या एके केशासही धक्का नलाववता. पूर्वी असें असे, राजाचे मनांत आलें कीं कोणेके माणसास नाहींसें करावें तर तें वाईट काम करायास त्याला पुष्कळ लोक सामील होत तेणेंकरून राजाचा कोणी शत्रु असला तर त्याचा नाश करावयास फार मेहेनत लागत नसे, याजकरितां बेकेटास अशीच अवस्था प्राप्त झाली. राजाच्या दर्बारी लोकांतून एक्या चार मनुष्यांस राजाचा बेत कळतांच ते क्यान्टर्बरीस निघून गेले, तेथें भजन करायाचे घरांत बेकेट गुडघे टेंकून ईश्वराची प्रार्थना करीत आहे अशी संधी पाहून त्यानीं त्याचा वध केला, असें हें दुष्ट कर्म राजानें करविलें खरें; पण तें त्याच्या मनास फार जाचूं लागलें. मग त्या हत्येचा दोष जावा ह्मणून राजानें त्या बेकेटाचे कबरेवर तप करायाचें योजिलें, परंतु तसल्या तपानें त्यास काय होणार. तो राजा क्यान्टर्बरीस जातेवेळेस भजनाचें घर दृष्टीस पडतांच घोड्यावरून खालीं उतरे, आणि जोड्यावांचून चालत गांवांत जाऊन त्या बेकेटाच्या कबरेजवळ जाई. बेकेट मेल्यानंतर त्यास लोक साधु असें मानून त्याचे यात्रेस जाऊं लागले, क्यान्टर्बरीचें भजनगृह आतां पहायास कोणी गेलें असतां तेथें झिजलेले दगड दृष्टीस पडतात. बेकेटाचे कबरीजवळ पूर्वीं यात्रेकरू प्रार्थना करायास जात, ते तेथें गुडघे टेंकून प्रार्थना करीत, त्यांचे गुडघ्यांनीं ते दगड झिजले आहेत. अहः हः धर्माचा भ्रम होऊन कांहींएक चाल पडून गेली तिजविषयीं अशी अतिशय भक्ति असावी काय? अशी भक्ति तर एक्यां सत्य धर्माविषयींच असावी.

दुसऱ्या हेन्रीचे वेळीं इंग्लीश लोकांस ऐर्लंड मि-

झाली ती, त्या दिवसापासून तर आजपर्यंत त्यांजकडेस-च आहे, त्यावेळीं ऐरीशलोक मोठे अज्ञानी होते,' नंतर ते फार सुधारले आणि आतां ते बहुतकरून चांगले गु-णवान् झाले आहेत, परंतु गोरगरिबांत अझून अज्ञा-नी आहित त्यांस चांगल्या रीति भाती लाविल्या असतां बरें होईल. तुह्मी फेर ह्मणजे सुंदर रोसामांड इची गोष्ट ऐ-किली नसेल तर ती सांगतों. ती स्त्री या हेन्री राजाचे वेळीं होती. असें झालें कीं हेन्री राजानें इलीआनरची संपत्ती पाहून तिशीं लग्न केलें, पाहिलें असतां असें त्यानें करूंनये, पण तिशीं लग्न केलें त्यापेक्षां त्यानें परद्वार नकरितां तिशींच रतावें, तर तसें नकरितां तो रोसामांड क्लिफर्डेशीं रत झाला आणि ती आपले राणी-चे दृष्टीस पडूं नये ह्मणून तिला लपवून ठेवायास आ-क्सफर्डभांतीं उडस्टाक् ह्मणून उपवन आहे त्यांत एक घर बांधिलें. तें असें असे कीं ज्याला अनेक मार्ग व ज्यांत शिरलें असतां वाट चुकून ठिकाण लागूं नये. असेंही अ-सतां त्या राणीनें हें एकांत स्थळ शोधून काढिलें. ती हातीं सूत धरून त्याचे आधारानें त्या घरांतील ज्या ए-कांत एक वाटोळ्या वाटा होत्या त्या सर्वांतून पार प-डून त्या रोसामांडची लपून रहावयाची जागा होती तेथें जाऊन पोंहचली, आणि तिणें संगाती एक कटार व विषाचा प्याला आणिला होता ती कटार रोसामांड-चे उरावर ठेऊन तिला तें विष पाजून मारून टाकिलें. याप्रमाणें रोसामांडनें राज्याच्या छंदीं लागूनें जो व्य-भिचार आरंभिला होता त्याचें पारिपत्य त्या निर्दय राणीचे हातून घडलें. आणखीं बहुधा असें घडतें कीं एकाच्या दुष्कर्माचें पारिपत्य करायास ईश्वर को-ण्या दुसऱ्यास उभें करितो.

या हेन्री राजास तरी याच्या मुलांनीं फार दुःखं दिलें. त्यां अवघ्यां जणांनीं त्याच्या राज्यांत बंडें केलीं तेणेंकरून त्या राजास ह्मातारपणीं फारच खेद झाला. कसाही मनुष्य असला आणि त्याचीं पोटचीं मुलें दुष्ट निघून त्याजवर उठलीं तर त्यास कदापि सुख होत नाहीं. याजकरितां ख्रिस्ती लोक आपले मुलांस ह्मणतात कीं बाबा तूं चांगला ख्रिस्ती झालास तर जसा मला आनंद होईल तसा राज्यमिळालें असतांही आनंद होणार नाहीं. या हेन्री राजाचे पुत्र अनर्थाद निघाले त्याजवरून त्यास परम त्रास येऊन तो उदास झाला होता. त्याचा जान् ह्मणून मुलगा होता तो केवळ अप्रयोजक असे, त्याजवर राजाची फार ममता असे, तोही दुसऱ्या बंडखोरांस सामील होऊन राजाबरोबर बंड करूं लागला. हें पाहून राजास फारच खेद झाला, मग त्यास असें झालें कीं कोणत्या गोष्टीनें आनंद होऊंनये. पोटचीं पोरें त्रास देऊं लागलीं, शरीरांत सुख ह्मणून राहिलें नाहीं, असें होतांच त्यास लौकरच देवाज्ञा झाली,

त्याचा काळ सन अकराशें नव्याशींत झाला

११८९. त्याचें वय पंचावन वर्षांचें होतें व त्यानें चौतीस वर्षें राज्य केलें. बहुतेक बखरी लिहिणारे सांगतात कीं हा राजा फार चांगला होता, परंतु असें त्यांचें सांगणें संभवत नाहीं, इतकेंच कीं हा राजा राज्यकारभार चालवायास चांगला होता आणि स्वभावानें चांगला प्रिय असे. वरकड पाहिलें असतां यानें बेकेटास मारविलें व आपले बायकोस टाकून तो रोसामान्डशीं आसक्त झाला, याप्रमाणें यास दोन दोष घडले, एक हत्या, व एक व्यभिचार, असें असतां हा चांगला होता ही गोष्ट

कशी संभवेल. जे कोणी स्तुतीस योग्य नाहींत अशाची स्तुति वृत्तांत ग्रंथ कर्त्ते करितात, हें त्यांस उचित नव्हे लो॰ हे आशीर्वाद.

प्रश्न.

स्टिफेनानंतर कोण राजा झाला ?

दुसरा हेन्री कोणत्या वर्षी राज्य करूं लागला

त्यावेळीं क्यान्टर्बरीचा मुख्य धर्माध्यक्ष कोण होता ?

थामस आबेकेट कोणत्या प्रकारचा पुरुष होता ?

तो कोणत्या रीतीचीं वस्त्रें पांघरे ?

तो काय काय खात असे ?

तो आपल्या शरीरास फार दंड करीत असे काय ?

बरें असा शरीरास दंड करून घ्यावा असें ख्रिस्ती शास्त्रांत सांगितलें आहे काय ?

बेकेट नम्र असे किंवा अभिमानी असे ?

पाद्री लोकांचें प्राबल्य वाढवावें असें बेकेटाचें मनांत वागूं लागल्यावरून राजास वाईट वाटलें काय ?

हा बेकेट नाहींसा होवो असें राजा बोलिला काय?

या बोलण्यावरून कोणी दर्बारी लोकांनीं कांहीं उद्योग केला काय ?

त्यांनीं कोणता उद्योग केला ?

बेकेटाचा वध कोठें केला ?

बरें हें कर्म करून राजास समाधान वाटलें काय ?

राजाचे चित्तास जी खिन्नता झाली ती दूर करायांस राजानें काय केलें ?

क्यान्टर्बरीस भजन करावयाचे जागेजवळ बेके-

याची कबर आहे तेथें यात्रेकरी भक्ति करावयास जा-त त्याची कांहीं खुण आहे काय ?

कोणते राजाचे वेळीं ऐर्लंड इंग्लीश लोकांच्या स्वाधीन झाली ?

त्यादिवसापासून तर आजपर्यंत ती त्यांजवळच आहे काय ?

फेर रोसामांड कोण होती ?

तिला कोणी मारलें ?

कोठें मारलें ?

हेन्री राजाचे मुलगे हेन्री बरोबर कसे चालले ?

त्यांचे वाईट चालीवरून राजास मोठें दुःख झा-लें होतें काय ?

दुसरा हेन्री कोणते वर्षी मरण पावला ?

त्याचें वय किती वर्षांचें होतें ?

त्याणें किती दिवस राज्य केलें ?

वृत्तांत ग्रंथकर्त्ते यांनीं हेन्री राजास बरें ह्मटलें आहे किंवा वाईट ह्मटलें आहे ?

त्यानें मोठे मोठे दोष केले होते काय ?

पत्र ७.

चिरंजीव०- विशेष मागील पत्रांत तुह्मास दुसऱ्या हेन्रीचा वृत्तांत लिहून पाठविला, आतां त्या राजानं-तर त्याचा लेंक पहिला रिचार्ड राज्य करूं लागला, तें व-र्तमान कळवितों. हा मोठा शूर होता ह्मणून रिचार्ड सि-अरडेलैअन ह्मणजे सिंहाचे मनाचा रिचार्ड असें यास फ्रेंनूच भाषेंत बोलत. या राज्याच्या लढाया बहुतक-रून पुण्यभूमींत राहिलेले जे अन्यधर्मी लोक त्यांज-

बरोबर होत असत. या लढाईस धर्मार्थिक युद्ध ह्मणतात, यांजविषयीं म्या पूर्वीं तुह्मास कळविलें आहे. रिचार्ड राजा आणि फ्रान्स देशींचा दुसरा फिलिप राजा असे दोघेजण धर्मार्थिकयुद्धास जावयास निघाले, त्यावेळीं या दोघांच्या फौजेंत एक लाख लढाऊ माणसें होतीं. हे उभयतां त्या पुण्यभूमीस गेले, पण फ्रान्स देशींचा राजा तेंथें बहुत दिवस नराहतां आपल्या शरीरीं समाधान नाहीं असें निमित्त करून आपलें दाहा हजार लश्कर इंग्लंडाचे राजाचे कुमकेस ठेऊन तेथून निघून आपल्या घरीं परत आला. इकडे रिचार्डाबरोबर जे सारासनी ह्मणून अन्यधर्मीलोक युद्धास उभे राहिले त्यासर्वांस त्या रिचार्डानें जिंकिलें, त्यांचा एकेही लढाईंत जय होऊं दिल्हा नाहीं. मग रिचार्डानें आरकालशहर व बहुतेक दुसरीं लहान लहान शहरें घेतलीं, आणि यरुसालीम शहरास वेढा घालून तें घ्यावें असा त्याचा बेत होता, परंतु पहातो तों आपली फौज दुष्काळ सोसून मेहनत व लढाई करून जर्जर झाली, ह्मणून त्या वेळीं त्यानें लढाई बंद करण्याचा उद्योग आरंभिला. तशांत आमच्या हातून ख्रिस्तीलोकांस उपद्रव होणार नाहीं असा त्या अन्यधर्मी लोकांनींही करार केला; त्याजवरून तीन वर्षें लढाई तकूब केली. या पहिल्या रिचार्डाची एक अशी चमत्कारिक गोष्ट सांगतात कीं, हा यात्रेकऱ्याचा वेष घेऊन जर्मनीचे मार्गानें आपल्या देशीं परत जात होता, त्यावेळीं आस्त्रिया देशांच्या ड्युकानें यास धरून अटकेस टाकिलें. याचें कारण असें कीं, तो आस्त्रियाचा ड्युक पुण्यभूमीस युद्धास गेला होता, तेव्हां या राजानें आपली सेना त्या ड्युकाचे स्वाधीन केली होती; हा

राजा शूर असे खरा पण मोठा अभिमानी असे, आणि याचे जें मनांत येई त्यास कोणी आड आलें ह्मणजे यास आवरेना असा क्रोध येई. असल्या प्रकृतीवरून दुसऱ्या सेनापतीं बरोबर या राजाचे मोठे मोठे तंटे होत, आणि त्या आस्त्रियाचे ड्युकाबरोबरही नित्य कटकट होई. तें त्या ड्युकानें मनांत ठेऊन राजा त्याचे राज्यांत येतांच त्यास कैद केलें; पहा ज्याचे कीर्तीनें सर्व पृथ्वी व्यापिली आसा राजा पायीं बिडी पडून कैदेंत पडला. इंग्लीश लोकांची प्रीति या राजावर फार असे, यास अशी अवस्था प्राप्त झाल्याचें वर्तमान त्यांस बहुतां दिवसांनीं कळलें. असें झालें कीं या राजास जेथें अटकेस टाकिला होता, तें ठिकाण एक्या गरीब फ्रान्स देशींच्या सारंग्यानें शोधून काढिलें. तो सारंग्या त्या तुरंगाजवळ येऊन इंग्लांडचे राजास जी गत आवडत असे तीं वाजवूं लागला, तें ऐकून राजानें तुरंगांतून तशीच गत वाजविली; याजवरून इंग्लिशलोकांनीं राजाचा शोध लावून हा आपला राजा असें जाणून त्याकरितां तीस लाख रुपये तेथील ड्युकास भरून त्या राजास सोडविलें.

पहिला रिचार्ड राजा सुटून आपल्या देशीं आला त्याजवरून त्याचे प्रजेस मोठा आनंद झाला, तेसमयीं त्याला मोठे समारंभानें लंडनांत आणून विंचेस्टरांत पुनः राज्याभिषेक केला. हा देशांत नव्हता तोंपर्यंत राजकारभार याचा भाऊ जान् चालवीत होता, आणि राजा त्या ड्युकाचे कैदेंतून मोकळा न होई असा उद्योग या दुष्टबंधूनें आरंभिला होता; परंतु राजाचा थोरपणा असा कीं तें कांहीं मनांत न धरितां यानें त्याची क्षमा केली.

हा रिचार्ड मरतेवेळीं एक चमत्कारिक गोष्ट घडली ती अशी. रिचार्डाकडेस जो फ्रान्स देशींचा मुलूख होता तेथें एक्या माणसास आपल्या शेतांत द्रव्य सांपडलें, त्यांतलें त्यानें कांहीं रिचार्डाकडेस पाठविलें, त्याजवरून रिचार्डास वाटलें कीं मी राजा ह्मणून तें अवघें द्रव्य माझें, असें जाणून हा तें अवघें द्रव्य मागूं लागला. त्याजवरून तें द्रव्य फ्रान्सदेशीं एक्या किल्यांत ठेविलें, तेथें रिचार्डानें जाऊन त्या किल्याभोंवता वेढा घातला. मग चौथे दिवशीं घोड्यावर बसून त्या किल्ल्याभोंवता फिरत आहे तों त्या किल्ल्यांतून एक तीर येऊन त्याच्या खांद्यास लागला,तेणेंकरून जखम पडली. तीस चांगला उपचार झाला नाहीं ह्मणून तो घाय पिकून हा मरूं लागला. त्यावेळीं ज्या मनुष्यानें तीर मारिलाहोता त्यास जवळ आणवून त्याचा अपराध क्षमाकरून मुक्त करावें ह्मणून त्यानें आज्ञा केली, परंतु त्याचे जे दर्बारी लोक होते त्यांस क्रोध येऊन त्यांनीं तो मनुष्य राजापासून निघून जातांच त्याचा वध केला.

रिचार्ड राजा नऊ वर्षें राज्य करून अकराशें नव्याणवांत मरण पावला, याच्या पोटीं कांहीं नव्हतें ह्मणून याचा भाऊ जान् त्यास तें राज्य मिळालें. तुह्मास जें मी लिहून पाठवितों त्याचें तुह्मीं स्मरण ठेवीत जावें, ह्मणजे मला आनंद होऊन आणखीही वृत्तांत मी पाठवीत जाईन. लोभक० हे आशीर्वाद. ११९९.

प्रश्न.

दुसऱ्या हेन्रीच्या मागें इंग्लंडाचा राजा कोण झाला?

पहिला रिचार्ड कोणत्या वर्षी राज्य करूं लागला ?
यास फ्रेंच भाषेंत काय बोलत ?
त्या नावाचा अर्थ काय ?
त्यास असें कां बोलत ?
रिचार्डानें बहुतकरून लढाया कोठें केल्या ?
कोणत्या लोकांबरोबर लढाया केल्या ?
त्या लढायांस काय ह्मणतात ?
रिचार्डाबरोबर धर्मार्थिक युद्धास कोण गेला होता ?
इंग्लीश व फ्रेंच यांचें लढाऊ लश्कर किती होतें ?
फ्रान्स देशीचा राजा पुण्यभूमीस बहुत दिवस राहिला होता काय ?
त्यानें रिचार्डाचे कुमकेस कांहीं आपली सेना ठेविली होती काय ?
किती ठेविली होती ?
त्या लढाईंत रिचार्डास जय मिळाला कीं नाहीं ?
त्याणें कोणतें शहर घेतलें ?
मग त्यानें लढाई कांहीं दिवस बंद करण्याचा करार कबूल केला कीं नाहीं ?
किती दिवस लढाई करूं नये ह्मणून करार केला होता ?
रिचार्ड राजा आपल्या घरीं जात असतां त्यास मार्गांत काय प्राप्त झालें ?
रिचार्ड पुण्यभूमीस होता तेव्हां तो आस्त्रियाच्या ड्युकाबरोबर कसा असे ?
राजास कैदेंत ठेविलें होतें तें ठिकाण कसें शोधून काढिलें ?
राजाची सुटका कशी झाली ?

इंग्लीश लोकांनीं आपले राजास सोडवावयास किती ऐवज दिला.

रिचार्ड जेव्हां देशांत नव्हता तेव्हां इंग्लांडचा राजकारभार कोणी चालविला ?

जानाची वर्त्तणूक कशी असे ?

रिचार्ड कशानें मरण पावला ?

हें कोणत्या वर्षीं झालें ?

रिचार्डास कांहीं संतति होती काय ?

रिचार्डाच्या मागें कोण राजा झाला ?

पहिल्या रिचार्डानें किती वर्षें राज्य केलें ?

तो कोणत्या सालीं मरण पावला ?

पत्र ८.

चिरंजीव ०- विशेष मागील पत्रांत तुह्मास कळविलें कीं, रिचार्डाच्या मागें त्याचा भाऊ जानू राज्य करूं लागला. आतां त्याच्या वेळीं काय झालें ते ऐका. असें आहे राजाच्या पोटचा वारस नसला, भावाचा मुलगा किंवा तसाच कोणी जवळचा दायाद असला, तर त्यास तें राज्य मिळावें अशी पूर्वीं चाल होती, व हल्लीं ही तशीच चाल आहे; परंतु या चालीविषयीं हल्लीं जसा निवाडा झाला आहे,तसा पूर्वीं झाला नव्हता, ह्मणून कोणी राजा मरण पावला ह्मणजे त्या राज्याविषयीं तंटे पडत. रिचार्डाचा दुसरा भाऊ जिओफ्रि हा जानापेक्षां वडील, हा मरण पावला होता, त्याच्या पोटचा आर्थर ह्मणून एक बारा वर्षांचा मुलगा होता; त्यास हा वडील बंधूचा मुलगा विद्यमान असतां जानू त्या राज्यांचा वारस नव्हे, तो मुलगा वारस. तशांत जानूचा

स्वभाव क्रूर व परपीडक असे, ह्मणून त्यास लोक त्रासले होते, त्याजवरून जानास वाटूं लागलें कीं, माझ्या हातीं जें राज्यपद आलें आहे तें समयास मजपासून काढून त्या पदाचा जो वास्तविक वारस आर्थर, त्यास देतील. असें मनांत आणून त्या लहान मुलास मारून टाकावें असा जान् राजानें बेत करून थोडक्याच दिवसांत तो दुष्ट संकल्प सिद्धीस नेला. त्या वेळीं असें झालें कीं त्या मुलास ज्या ठिकाणीं बंद केलें होतें तेथें त्याचा वध करावयास राजानें मारेकरी पाठविले, ते केवळ निर्दय दुरात्मे होते, असें असतांही तें प्रिय बाल असें गोड बोलूं लागलें व कळवळा यावयाजोगें पाहूं लागलें कीं तेणेंकरून त्यांच्या कठोर अंतःकरणासही द्रव आला. परंतु त्यांतून एक दुष्ट त्या मुलाचे डोळे काढून निघून गेला, तेव्हां तें गोजिरवाणें मूल ज्या खोलींत होतें तेथें एकटेंच राहून मरणाच्या भयामुळें एके खिडकींतून बाहेर निघूं लागलें, तों त्या माडीवरून खालीं पडून त्याचा चुराडा होऊन तें मरून गेलें. कोणी सांगतात कीं तें मूल असें मेलें नाहीं, त्यास राजानें आपल्या हातानें मारिलें, असे त्याजविषयीं नानाप्रकारचे लेख आहेत. परंतु शेक्स्पियर ह्मणून जो कवि झाला, त्यानें जान् राजावर एक नाटक रचिलें आहे, त्यांत वर लिहिलेलें वर्तमान सांगितलें आहे. सारांश आर्थराचे वधास त्याचा दुष्ट चुलताच कारण होय. याप्रकारें जान् राजा घोर पातक आचरून ज्याचें भय होतें त्यास दूर करून सिंहासनारूढ झाला, परंतु अशा दोषेंकरून जें राज्य मिळविलें त्याचा उपभोग सुखानें कोठून घडेल. जान् राज्य करीत असतां त्यास नानाप्रकारचीं दुःखें प्राप्त झालीं. त्याच्या प्रजा तर नित्य त्याजवर उठून बंडें माजवीत

असत; त्याचे वेळीं मागूनाचार्टा ह्मणून एक नियमपत्र
झालें, तेणेंकरून इंग्लीश लोकांचे सत्तेचें रक्षण झालें.
जान् राजाचे मनांतून असें असे कीं, लोकांकडेस
कांहींएक सत्ता असूंनये, राजा जसें प्रजांस करील तसें
त्यांनीं सोसून उगीच असावें,याजविषयीं जान् राजाचा
नेहेमी उद्योग चालला होता. त्यावेळींचे बेरन् ह्मणजे
मानकरी लोक होते, ते आपल्या स्वाधीन जे लोक
असत त्यांस लढाईचें काम शिकवून ठेवीत, आणि कोठें
प्रसंग पडल्यास त्यांस भांडायास पुढें करीत. याप्रकारें
या मानकरी लोकांची तयारी असे, आणि हे स्नेहभा-
व सोडून आपआपल्यांत नेहेमी भांडत असत आणि
किल्लयास वेढे घालून एकमेकांवर हल्ला करीत. या मान-
कऱ्यांस असें भय असे कीं राजा जर ही नवी कानू
काढून आमचें ऐश्वर्य व थोरपणा यांस अपाय करील,
ह्मणून सर्वजण एकत्र होऊन राजा कांहीं नवीन करूं
लागला ह्मणजे त्यास अडवीत. हे असे होते पण तेणें-
करून लोकांचें फार हित झालें. या मानकऱ्यांनीं त्या
मागूनाचार्टांत राजानें राज्य अमूक प्रकारें चालवावें,
राजाचे मनांत भलतेंसेंच वेडें वांकडें येईल त्याप्रमाणें
त्यानें करूंनये, लोकांचें व आपलें जेणेंकरून बरें होई-
ल तेंच करावें, असे नियम करून ठेविले. नंतर स्टेनीस
व विन्डसर यांच्या मध्यभागीं रनिमीड ह्मणून जी वि-
स्तीर्ण जागा आहे तेथें राजा व सर्व मानकरीलोक हे,
आपआपले वेष व कवचें यथास्थितपणें घालून मिळाले.
मग तेथें त्या चार्टरावर राजानें सही केली. हा चार्टर
सन बाराशें पंधरांत झाला. यस कोणी र- १२१५.
निमीडचा चार्टर ह्मणतात, कोणी लाटीन
भाषेंत मागूनाचार्टा ह्मणजे मोठा कायदा असेंही ह्मणतात.

या प्रकारें चार्टर झाला त्याजवरून राज्यांत चांगला बंदोबस्त होऊन सुरळीत व निश्चितपणें चालावें, तें तसें चाललें नाहीं, कलह व दुष्ट कर्मे करावीं असें मनांत वागत असतां बाह्यात्कारें चार्टर करून त्याजवर सह्या घातल्या ह्मणून राज्यांत व्यवस्था आणि सुख उत्पन्न होणार होतें काय? राजाबरोबर मानकरी लोकांचे पहिल्या प्रमाणेंच कलह होऊं लागले आणि त्या मोठ्या चार्टरांत जे जे कायदे लिहिले होते त्यांचा विसर पडून ते तसेंच राहिले. त्यावेळीं त्या मानकऱ्यांनीं निरुपाय होऊन फ्रान्स देशींच्या राजास निरोप पाठविला कीं, आपण या प्रसंगीं येऊन आमचें साहित्य करावें. असें त्यांनीं केलें खरें पण हा अगदींच नादान विचार, जर कदाचित् तें राज्य त्या दुष्ट जान राजाच्या हातून निघतें तर ज्यास इकडची माया ममता नाहीं अशा परदेशींच्या राजाच्या हातीं पडतें, एकून फळ सारिखेंच झालें असते. परंतु त्या जानराजासच मरण आलें तेणेंकरून त्या सर्व गोष्टी तशाच राहिल्या, असें झालें. हा राजा मोठी फौज घेऊन लिन्नाहून लिन्कन्शहराकडेस समुद्राचे कांठानें जात होता, तेव्हां त्या मार्गांत भरतीच्या वेळीं पाणी पुष्कळ होत असतें असें त्यास ठाउकें नव्हतें, ह्मणून भरती येऊन त्याच्या ज्या गाड्या येत होत्या त्या व सामान व पैसाटका सर्व बुडून गेलें व आपण मोठ्या संकटानें वांचला. मग स्विन्स्टेडच्या मठास जाऊन पोंहचला आणि मार्गांत हानि झाल्याचा फार खेद करूं लागला, तेणेंकरून ज्वर येऊन तो केवळ जर्जर झाला. तेथून दुसरेदिवशीं त्यास स्लिफर्डास नेलें, स्लिफर्डाहून निवर्कास नेलें, तेथें

१२१६. त्याचा सनूबाराशें सोळांत काळ झाला.

त्यास पन्नास वर्षें होऊन एकावन्नावें वर्ष लागलें होतें त्यानें सुमारें सतरा वर्षें राज्य केलें.

ह्यूम ह्मणून एक वृत्तांतग्रंथ कर्ता झाला त्याणें जान राजाचें वर्णन केलें आहे तें असें. जानराजा पाहिला असतां केवळ दुर्गुणाची खाणी होय. हा नीच तसाच, निंद्य तसाच, आपल्या घाताविषयीं सारिखा व लोकांच्याही घाताविषयीं सारिखा. गांडू, निरुद्योगी, मूर्ख, हलका, विषयी, कृतघ्न, विश्वासघातकी, बलात्कारी, क्रूर, असा असे. आणि हे सर्व दुर्गुण याचे कित्येक कर्मांत स्पष्ट दिसून येत. आपला बाप, भाऊ, पुतण्या, आपल्या प्रजा, यां सर्वांबरोबर यानें एकसारखी अतिदुष्टाई केली, याचा भाऊ वारला तेणेंकरून यास जें राज्य मिळालें तितकें कोणत्याही इंग्लीश राजास मिळालें नव्हतें. परंतु फ्रान्स देशांतील चांगलीं चांगलीं नांदतीं संस्थानें, जीं याचे वडिलांचीं बहुत दिवसांची मिळकत, याच्या वाईट वर्तणुकीवरून याच्या हातून गेलीं. आपलें राज्य होतें तें रुमच्या पोपाच्या हातीं दिलें. याच्या देखत याची राजसत्ता नवीन कायदा होऊन उणी झाली, व राज्यांत ज्या फळ्या होत गेल्या त्यामुळें तर फारच उणी झाली. शेवटीं परदेशींच्या राजाच्या हातून याचा अगदीं नाश होऊन आपल्या आयुष्याचे दिवस बंदीशाळेंत घालवावे अथवा, शत्रु पाठीस लागल्यामुळें परराज्यांत आश्रय पहात भडकावें अशी संधी आली होती. इतक्यांत हा मरण पावला. लो० हे आशीर्वाद.

प्रश्न.

पहिल्या रिचार्डाच्या मागें इंग्लंडाचा राजा को-

णे झाला ?

कोणत्या वर्षीं जान् राजा राज्य करूं लागला ?

जानाचें व रिचार्डाचें काय नातें ?

जान् त्या राजाचा वास्तविक वारस होता काय ?

तर कोण होता ?

जान् स्वभावानें कसा होता ?

त्यानें कोणता दुष्ट विचार योजिला होता ?

मग त्यानें त्या घातुकसंकल्पाप्रमाणें केलें काय ?

आर्थराच्या मरणाचें वर्त्तमान सांगावें ?

जानानें अन्याय दोष इहीं करून जें राज्य मेळविलें त्याचा अनुभव सुखानें घेतला काय ?

माग्नाचार्टा ह्मणून काय आहे ?

या मोठे चार्टरावर कोणे ठिकाणी सही केली ?

रनिमिड कोठें आहे ?

त्या चार्टरावर राजाकडून कोणी सही करविली ?

कोणत्या वर्षीं सही केली ?

मोठे चार्टरांत जे नियम ठरविले होते त्याप्रमाणें राजा चालला काय ?

मानकरी लोकांनीं आपल्या सहायार्थ कोणास निरोप पाठविला होता ?

जान् राजा कशानें मेला ?

तो कोठे मेला ?

तो कोणते वर्षीं मेला ?

त्यानें किती वर्षें राज्य केलें ?

जान् राजाचे गुण कसे होते.

पत्र ९.

चिरंजीव०- विशेष तुह्मास जो थोडा थोडा इंग्लांडचा वृत्तांत लिहून पाठवावा त्याचें तुह्मी चांगलें चित्त देऊन स्मरण ठेवितां ह्मणून त्याच्या पुढला वृत्तांत लिहून पाठवितों. जान् राजा सन बाराशें सोळांत मरण पावला, त्या वेळीं त्याचा मुलगा तिसरा हेन्री नऊ वर्षांचा होता. हा त्या राज्यपदाचा अधिकारी, परंतु त्याच्या बापाच्या अव्यवस्थेमुळें तें राज्य फ्रेंचच राजाच्या हातीं गेलें होतें. मग हेन्रीचे जे हितकर्त्ते होते त्यांनीं अनुकूल होऊन कित्येक ज्या अडचणी होत्या त्या दूर करून व कांहीं भांडण करून हेन्रीस तें राज्य प्राप्त करून दिल्हें.

पूर्वीं जान् राज्यानें लोकांस जसा मोठा चार्टर करून दिला होता, त्याचप्रमाणें या तिसऱ्या हेन्री राजानें लोकांस चार्टर करून दिला. त्यांत त्यांला कित्येक गोष्टीची मोकळीक व कित्येक अधिकार ठरावून दिले. याजवरून असें वाटूं लागलें कीं हा राजा चांगला व यास प्रजांच्या सुखाची इच्छा आहे, परंतु नंतर असें अनुभवास येऊं लागलें कीं, त्या काळींच्या बखेडखोर प्रजांस वर्त्तविण्याविषयीं हा राजा असमर्थ. असें होतांच त्यास लौकरच अडचणी व संकटें प्राप्त होऊं लागलीं; तो जसा जसा वाढत गेला तसा तसा शाहणा व्हावा तो झाला नाहीं. जे पुरुष अयोग्य अशांस अधिकार व पदव्या द्याव्या, त्यामुळें असें व्हावें कीं त्यां त्यां अधिकारांचीं कामें नीट होऊंनयेत, लोकांस मोठा त्रास यावा, परस्परें द्वेष होऊं लागावा.

असें बहुत वर्षं चाललें. तशांत राजानें पुढें होऊन ज्या लढाया केल्या त्यांस पुष्कळ खर्च झाला, तो सर्व राज्यांतून द्यावा लागला, आणि त्या लढायांतून एकींतहीं जय मिळाला नाहीं. ही अव्यवस्था पाहून सर्व लोकांस त्रास आला. त्या संधीस लेस्टर्चा अर्लसिमन मान्टफर्ड ह्मणून एक मोठा अभिमानी पुरुष होता, तो लोकांची एक मोठी सबळ फळी जमवून या राजावर उठला, आणि पहिलेच लढाईस त्यानें राजास व त्याचे लेंकास धरून कैद केलें. राजाच्या लेंकाचें नाव एडवर्ड, हा लहान असून चांगला शूर असे. तेव्हां याचे मनांत असें वागूं लागलें कीं आपण मोकळें होऊन आपलें राज्य सोडवावें, मग त्यानें त्या बंधनापासून निघून जायाचा उद्योग मांडिला. याची एक अशी चमत्कारिक गोष्ट सांगतात कीं, हा मान्टफर्डाच्या स्वाधीन असतां यास केवळ तुरंगांत बंद करून ठेविलें नव्हतें. यास घोड्यावर बसून बाहेर फिरायास मोकळिक असे, आणि यानें पळून जाऊंनये ह्मणूनमात्र याचे मागें पहारा असे. एके दिवशीं आपण घोड्यावर बसून फिरायास निघाला आहे, बरोबर पहारा आहे इतक्यांत त्यां पहारेकऱ्यांस बोलूं लागला, तुह्मी पैज घालून घोडीं सोडा, आणि कोणाचा घोडा पार जातो हें मी येथें उभें राहून पाहतों. त्याजवरून त्यां पहारेकऱ्यांनीं आपले घोडे सोडून दिले, ते फार धावून दमून गेले, इतक्यांत त्या राजपुत्रानें आपला चांगला हुशार घोडा पिटाळून कूच केलें, आणि त्यां पहारेकऱ्यांस त्यांच्या थकलेल्यां घोड्यांसहित एकमेकांचे तोंडाकडेस टकमक पहायास लाविलें.

मग एडवर्डानें जाऊन आपल्या कडल्या लोकांस

मिळून फौज जमा केली, आणि आपल्या बापास सोड-वावें व आपलें राज्य आपल्या स्वाधीन करून घ्यावें. असें मनांत आणून हा त्या मान्टफर्डावर हल्ला करायास निघाला. मग याचें आणि मान्टफर्डाचे फौजेची गांठ पडतांच रक्ताचे पूर वाहात अशी लढायी झाली. त्या लढायींत मान्टफर्ड पडला आणि एडवर्डास जय मिळा-ला. एडवर्डाचा बाप तिसरा हेन्री राजा याचें तर के-वळ ह्मातारपण झालें होतें, असें असतांही हा राजा याच्याच लेंकाच्या हातून मेला जावा ह्मणून यास मा-न्टफर्डानें लढायींत नेऊन आघाडीस ठेविलें होतें, आणि यास चिलखत घातलें होतें. त्यावेळेस असें घडलें कीं, या राजाच्या एक्याशिपायानें यास जखम करून मारून टाकावें इतक्यांत यानें हांक मारिली," अरे अरे मी राजा."हाशब्द त्या एडवर्ड राजपुत्राचे कानीं पडतांच त्या राजपुत्रानें आपल्या बापास ओळखिलें, आणि झ-डकर त्याकडेस घोडा फिरवून त्यास आपल्या डेऱ्यांत नेऊन जी जखम लागली होती, ती बांधिली; मग राज-बरा होऊन बहुत वर्षे जिवंत होता.

या तिसऱ्या हेन्री राजाचा काळ सन बाराशें बाहात्तरांत झाला. यानें ५६ वर्षें राज्य केलें. ति-सऱ्या जार्जानें मात्र इतकीं वर्षें राज्य केलें; १२७२ त्या वांचून इतके दिवस कोणत्याही इंग्लीश राजानें राज्य केलें नाहीं. ज्यानीं पन्नास वर्षें राज्य केलें असे इंग्लांडदेशीं तीन राजे झाले. यांतील प्रत्येकाच्या ना-वास तिसरा तिसरा असें उपनाव असतें.त्यांचीं नावें; तिसरा हेन्री, तिसरा एडवर्ड, तिसरा जार्ज याप्रमाणें त्यां तीन राजांची गोष्ट समजून घेतली, असतां पन्नास वर्षांवर राज्य केलें त्या राजांचे स्मरण चांगलें राहील.

या तिसऱ्या हेन्री राजाच्या वेळापासून कायदे करण्याविषयीं पार्लियामेंट ह्मणजे प्रतिनिधींच्या सभा होऊं लागल्या, त्याच्या पूर्वी मानकरी लोकांच्या राजांबरोबर नित्य लढाया होत असत, आणि कामकाजाचे बखेडे पडले असत. तेव्हां चांगलें सरळ चालावें ह्मणून दरपरगण्याहून व दरशहराहून लोकांचे प्रतिनिधि ह्मणजे त्यांजकडील बोलणें बोलणारे राजसभेस येऊं लागले. त्याजवरून असें झालें कीं, राजकारभार तीन अधिकाऱ्यांच्या हातून होऊं लागला. ते अधिकारी, एक राजा, दुसरी लार्डस् ह्मणजे मानकऱ्यांची सभा, तिसरी कामन्स् ह्मणजे लोकांचे प्रतिनिधि यांची सभा, अशा रितीनें राज्यकरणें ही राज्य करण्याची सर्वांपेक्षां उत्तम पध्धति, आणि आजपर्यंत इंग्लंड देशीं याचपध्धती प्रमाणें राज्य चालत आहे. ज्या राज्यांत एकट्या प्रभूच्याच ठायीं सत्ता असती तें प्रभुराज्य. ज्या राज्यांत मानकऱ्यांचे ठायीं सत्ता असती तें मानकऱ्यांचे राज्य; व ज्या राज्यांत प्रजाच्याठायीं सत्ता असती तें प्रजाराज्य. याप्रमाणें राज्याच्या तीन पध्धति आहेत, त्यांतून कोणेएक्याच पध्धतीप्रमाणें राज्य करूं लागलें असतां मोठ्या मोठ्या अडचणी व मोठेमोठे अनर्थ प्राप्त होतात; परंतु या तिन्ही पध्धति एकत्र करून राज्य करूं लागलें असतां त्याजपासून हित होतें, आणि त्या तीन पध्धतींतून दर एक पध्धति निरनिराळी घेऊन राज्य करीत असतां ज्या अडचणी होतात त्या मिटून जातात. या तीन राज्य पध्धतींपासून प्रत्येकीं जे लाभ प्राप्त व्हावयाचे ते ह्या तिन्ही एकत्र केल्या असतां होतात, ह्मणून जे सुज्ञ आहेत त्यांनीं ह्या तिन्ही पध्धति एकत्र करून राज्यकारभार करीत असावा, याप्रकारें रा-

ज्य केलें असतां सर्व प्रकारच्या लोकांचें हित होतें. जर राजा किंवा मानकरी लोक किंवा प्रजा यांतून कोणी एक आपले सत्ते बाहेर वर्तू लागला, तर त्यास इतर आड येऊन जें योग्य असेल तेंच करूं देतात. या प्रकारची इंग्लांड देशीं राज्य पध्दति आहे ह्मणून इंग्लांड देशींच्या लोकांचा थोर पराक्रम चालला आहे असें सांगतात. पृथ्वीचा नकाशा पाहिला असतां इंग्लांडदेश केवळ लहानशी जागा दिसती, असें असतां या जराशा टापूंत राज्य करण्याची पध्दति चांगली नसती तर इतकें ऐश्वर्य कोठून प्राप्त होतें. इंग्लांड देशांत अशी चांगली राज्यपध्दति आहे, आणि चांगल्या नीतीनें लोकांचे न्याय होऊन त्यांचें रक्षण होत आहे, असें पूर्वीं नव्हतें. असे उत्तम राज्य कर्ते इंग्लांड देशीं झाले हा ईश्वराचाच अनुग्रह, असें तेथील सर्वांनीं मानून जेणें करून त्या देशाचें उत्तरोत्तर अधिकहित होई असा मार्ग काढीत जावा, आणि प्रजांनीं प्रतरणा, बंड, तुफान नकरितां ईश्वरानें जे त्यांजवर थोर करून ठेविले आहेत, त्यांचे उपकार स्मरून त्यांचे आज्ञेंत वागावें. तुह्मी अथवा मी पाहिलें असतां आपण कशांत कांहीं नाहीं, तथापि आपणही या आपल्या देशींच्या लोकांस कांहीं उपयोग पडायासारिखे आहों. जो चांगला मनुष्य आहे तो कोणत्याही अधिकारावर असला तथापि तो आपल्या देशींच्या लोकांस भूषण होतो, आणि त्याजपासून त्यां लोकांची कीर्ति होती. त्याजवरून ख्रिस्ती लोक असें ह्मणतात कीं, जर सर्व मनुष्यें मोठेपणा मिळविण्याचे नादीं लागत नसतीं, भलेपणा मिळविण्याविषयीं उद्योग करितीं, आपल्या धर्मावर भाव ठेवण्याविषयीं झटतीं, आणि एकनिष्ठेनें व

नीतीनें आचरण करून सन्मार्गानें वागतीं, तर सर्व लोक सुखी व प्रतापवान् होते, आणि आतां जशा फिर्यादी, उपद्रव होताहेत असे होत नसते; कांतर दुष्ट स्वभावरूप जें कारण तें नाहींसें झालें, मग फिर्यादी, उपद्रवरूप जीं कार्यें, तीं कोठून उत्पन्न होतील. परंतु इह लोकीं सुखी असावें, व लोकांस सुधारून चांगलें करावें याच हेतूनें धर्मात वागून भलेपणा मिळवावा असें समजूंनये, हे सर्व लाभ तर ख्रिस्ती मताची प्रवृत्ति झाली असतां अवश्य प्राप्त होऊन ख्रिस्तीजन इह लोकीं आनंद पावतात. परंतु याहून दुसरा एक मोठा लाभ आहे तो असा कीं, इहलोकींच्या सर्व राजांचा राजा असा जो ईश्वर आपला स्वामी, जो दुराचरणाचा शास्ता, त्याची सेवा केली असतां इहलोकीं सुखप्राप्ति होती, तो परलोकीं आपल्या सेवकांस जें केवळ शुद्ध अक्षय सुख देतो, त्या सुखाची प्राप्ति व्हावी ह्मणून धर्मावर विश्वास ठेऊन त्याप्रमाणें चालूं लागावें. लो॰ हे आशीर्वाद.

प्रश्न.

जानूराजा मरण पावल्यानंतर इंग्लांडचा राजा कोण झाला ?

तिसऱ्या हेन्रीचा बाप मेला त्यावेळीं हेन्री किती वर्षांचा होता ?

कोणत्यावर्षी हेन्री सिंहासनारूढ झाला ?

जान् मरण पावला त्यावेळीं राज्यांत कोणती अव्यवस्था होती ?

लोकांचें बरें व्हावें असें हेन्रीच्या मनांत वागत असे काय ?

चार्टर ह्मणून जो लोकांकरितां कायदा केला होता तो त्यानें पुनः चालू केला काय ?

लोकांस चांगल्याप्रणीं वर्तवावया जोगी त्याच्या ठायीं हुशारी व शहाणपण होतें काय ?

त्याजवर कोणत्या मताप्री मानकऱ्यानें उठून बंड केलें ?

मान्टफर्डानें राजाबराबर कलह आरंभिला होता त्यांत मान्टफर्डास जय मिळाला काय ?

मान्टफर्डानें कोणकोणास कैद केलें ?

एडवर्ड राजपुत्र कसा पळून गेला त्याचें वर्त्तमान सांगावें ?

राजपुत्रानें पळून गेल्यावर काय केलें ?

त्या राजपुत्राची मान्टफर्डाबरोबर लढायी झाली काय ?

कोणास जय मिळाला ?

लढायी चालली होती तेव्हां राजा कोठें होता ?

लढायीचे वेळीं राजपुत्राची आणि राजाची कशी भेट झाली तें वर्तमान सांगावें ?

हेन्री राजानें किती राज्य केलें ?

तो कोणत्यावर्षी मरण पावला ?

ज्यांनीं पन्नास वर्षांवर राज्य केलें असे इंग्लांड देशीं किती राजे झाले, त्यांचीं नावें काय ?

कानु व कायदे करावयाच्या ज्या सभा, त्या इंग्लांडदेशीं यथास्थितपणें केव्हांपासून होऊं लागल्या ?

त्या सभांचे वेळेपासून इंग्लांडदेशीं कोणती राज्य पद्धती चालू झाली ?